Ой ты, яблочко,
Куда коцішся?
Не туда попадаёш —
Не вароцішся...

Пасля паўмінутнай паўзы, пад несціхаючыя гукі песні, паволі апускаецца

Заслона.

Анопы. 31.VIII.22 г.

КАНДРАТ КРАПІВА

ХТО СМЯЕЦЦА АПОШНІМ

КАМЕДЫЯ Ў 3 АКТАХ

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ

Гарлахвацкі Аляксандр Пятровіч — дырэктар інстытута геалогіі.
Анна Паўлаўна — яго жонка.
Чарнавус Аляксандр Пятровіч — прафесар.
Туляга Мікіта Сымонавіч — навуковы супрацоўнік.
Левановіч — сакратар парткома.
Вера — малодшы навуковы супрацоўнік.
Зёлкін — малодшы навуковы супрацоўнік.
Зіна Зёлкіна — яго жонка, сакратар.
Цёця Каця — прыбіральшчыца.
Нічыпар — дворнік.
Незнаёмая жанчына.
Чалавек у форме НКВД.

АКТ I

Калідор — вестыбюль установы.

(выходзіць з дзвярэй дырэктаравага кабінета. За ёю Нічыпар). Фу!.. Добра, што ты якраз падышоў, я ж бы адна гэтаму сталу і рады не дала.

Гэта, брат, стол! Каб некалі мне такі пляц зямлі, то я б гаспадаром быў.

Цёця Каця. Новы поп, дык новае і маленне. У таго дырэктара, бывала, адзін столік, два крэслы і ўсё. А ў гэтага ж стол гэтакі, а на стале ж мартапля-

саў усялякіх панастаўлена — таксама грошай каштуюць.

Нічыпар. А што яму — шкада казённых грошай? Не з свае ж кішэні плаціць.

Цёця Каця. Дзве канапы скураныя, мяккія. І нашто яны? Хіба ён лежачы працаваць думае.

Нічыпар. Далікатнага, мусіць, заводу. Ваіцца, каб на цвёрдым мавалёў не панаседжваць.

Цёця Каця. І вось, скажы ты... Зараз год, як я на гэтым месцы, а не магу ўцяміць, што тут людзі робяць? Такі ж каваль у кузні куе, то знак ёсць, настаўнік дзяцей вучыць, таксама знак ёсць, а тут людзі нешта робяць, робяць, і работы гэтай не відаць.

Нічыпар. Кажаш, працуюць і смаку не чуюць.

Цёця Каця. Яны, можа, чуюць, але я не бачу, які тут смак. Нейкія ўсё каменні, косці перабіраюць, пясок перасыпаюць.

Нічыпар. Гэта яны зямлю вывучаюць.

Цёця Каця. Як гэта зямлю?

Нічыпар. А так, што як паглядзяць на гэтыя косці, дык адразу скажуць, колькі зямлі год і як яна выглядала, калі маладою была.

Цёця Каця. Пляцеш ты абы-што. Думаеш, калі я баба, дык ужо і паверу ўсякаму глупотву.

Нічыпар. Запытайся ў Чарнавуса. Ён чалавек дарма што сур'ёзны, а калі разгаворыцца, дык люба слухаць. Раскажа, і дзе некалі мора было, і чаму яго цяпер там няма, і якія жывёлы былі мільёны год таму назад, і як яны елі адна другую. Так дакладна раскажа, нібы ён сам быў пры гэтым.

Цёця Каця. А ў тым інстытуце, што на Шырокай, дык сабак поўна. Там з імі ўсялякія штукі вырабляюць, практыку здымаюць. Мая суседка там прыбіральшчыцай, дык расказвае, што не даюць, каб гэтыя сабакі ротам елі, а папракручвалі дзіркі ў баку ды ўліваюць ім яду туды.

Нічыпар. Ну, гэта хто да якой навукі здатны. Адны зямлю вывучаюць, а другія жывёлу.

Цёця Каця. Але нашто ж дзіркі круціць?

Нічыпар. Чаму нашто? Трэба ж хоць адным вокам глянуць, што там усярэдзіне робіцца.

Цёця Каця. Дык хіба ім не хапае тых дзірак, што сабаку бог даў?

Нічыпар. Гэта табе здаецца, што хапае, а ім, бачыш, мала... Загаварыўся тут з табой, а ў мяне яшчэ двор не прыбраны.

Цёця Каця. Прыбярэш, дзе твой двор дзенецца?

Нічыпар. Дырэктар прыйдзе, нагонку дасць.

Цёця Каця. Вельмі твой дырэктар на двор углядаецца. У яго другім галава занята. Учора адвячоркам з Зіначкай за горад імчаў на таксі, дык аж пыл курэў.

Нічыпар. З нашай Зіначкай?

Цёця Каця. А то з якою ж?

Нічыпар. Глядзі ты! У яго ж і свая жонка гладкая.

Цёця Каця. Гладкая, мусіць, прыелася, да шурпатай пацягнула.

Нічыпар. А Зёлкін як жа?

Цёця Каця. А што Зёлкін... Толькі ходзіць на мяккіх лапах ды прыслухоўваецца, хто што гаворыць. Што дырэктар з яго жонкай забаўляецца, дык ён гэтага не бачыць.

Нічыпар. Бачыць, ды віду не паказвае. Што ж гэтакі пеўнік зробіць дырэктару? А таму раскоша тут, як шчупаку ў сажалцы. Усе так і выдыгаюць перад ім: «Таварыш Гарлахвацкі! Таварыш Гарлахвацкі!» А ў таго Гарлахвацкага крукам носа не дастаць. Адзін Чарнавус яго не баіцца. Гэты сам разумее ў навуцы не менш за яго.

Цёця Каця. З'есць і Чарнавуса.

Нічыпар. Глядзі, каб не ўдавіўся.

Цёця Каця. Папомніш маё слова. З'есць, як з'еў ужо Муравіцкага. Так падвядзе, што той не будзе і ведаць, адкуль што ўзялося.

Нічыпар. Чарнавуса таксама голымі рукамі не возьмеш. Моцна вучоны чалавек. Кніжкі друкуе свае, студэнтам лекцыі чытае, для піянераў у журнал піша. Напісаў, кажуць, нейкую кнігу важную, дык аж у Маскву паслаў. Гэта, брат, галава! *(Бярэ мятлу і выходзіць. Цёця Каця канчае выціраць падлогу. Уваходзіць Вера.)*

Вера. Добры дзень, цёця Каця!

Цёця Каця. Дзень добры, Вера Міхайлаўна. Вось ранняя птушка! Заўсёды першая!

Вера. Аляксандра Пятровіча няма яшчэ?

Цёця Каця. Каторага вам? У нас жа іх два — дырэктар і Чарнавус.

Вера. Мне Чарнавуса.

Цёця Каця. Нешта вы жыць без яго не можаце?

Вера. Жыць-то магу, а працаваць без яго мне цяжка было б.

Цёця Каця. Гэта вы пры ім навуку праходзіце?

Вера. Ага.

Цёця Каця. Нашто вам, маладой дзяўчыне, гэтыя старыя косці спатрэбіліся?

Вера. Косці ў яго старыя, але душа маладая.

Цёця Каця. Хто ў боб, а хто ў гарох. Я пра тыя косці, што ў шафах.

Вера *(смяецца)*. А я думала, пра Аляксандра Пятровіча. Мы з Чарнавусам касцямі не займаемся, гэта Гарлахвацкі іх перабірае. А наша справа — мел, гліна, вапна, фасфарыты. Галоўны далакоп — Аляксандр Пятровіч, а я яму памагаю. *(Уваходзіць Левановіч.)*

Вера *(жартаўліва)*. Што, нагрузку нясеш?

Левановіч. Нясу.

Вера. Я ж ведаю, што ты пра мяне не забудзеш. Гавары хутчэй, у чым справа.

Левановіч. Справа ў тым, што трэба ў падшэфнай часці лекцыю прачытаць.

Вера. Аб чым?

Левановіч. Просяць расказаць ім аб мінулым нашай планеты.

Вера. Дык гэта ты мне даручаеш?

Левановіч *(жартуючы)*. Хацеў даручыць табе, ды баюся, што байцы больш будуць глядзець на цябе, чым слухаць.

Вера. Калі ты навучыўся кампліменты гаварыць?

Левановіч. А гэта хіба камплімент?

Вера. Самы сапраўдны. Сакратару парткома гэта як быццам і не да твару.

Левановіч. Даю слова надалей гаварыць з табою толькі дырэктывамі. Дык каго мы ўсё ж такі пашлём лекцыю прачытаць?

Вера. Можа, Гарлахвацкага? Няхай бярэ сваіх мамантаў у мяшок ды ідзе расказвае.

Левановіч. Гаварыў з ім. Просіцца — кажа, вельмі заняты.

Вера. Я б гэтага не сказала.

Лeвановіч. Можа, старога?

Вера. Чарнавуса?

Левановіч. Ага. Хоць ён, здаецца, не вельмі любіць выступаць.

Вера. З прамовамі... А пра зямлю расказаць — гэта ён з ахвотаю. У яго гэта выходзіць, як казка.

Левановіч. Дык ты перадай яму, што я прасіў, каб ён з'ездзіў у часць. Можа, не адмовіцца?

Вера. Пабурчыць крыху, што ад работы адарвалі, а пасля і сам будзе задаволены.

Левановіч. А аб часе я паведамлю. *(Збіраецца адыходзіць.)*

Вера. Як твой торф?

Левановіч. Канчаю лабараторныя доследы.

Вера. Кажуць, што ты з яго ледзь не торты збіраешся рабіць.

Левановіч. Торты што! Я вырабляю больш сур'ёзныя рэчы.

Вера. Напрыклад?

Левановіч. Напрыклад — спірт і яшчэ шмат чаго.

Вера. Спірт? Дык ты ж самагоншчык!

Левановіч. Прыходзь, пачастую. *(Выходзіць.)*

Вера. Вось, цёця Каця, малады хлопец, а хутка прафесарам будзе.

Цёця Каця. Цяпер жа ўсе маладыя — разумныя, на тое ж вас і вучаць.

Вера. І на чым жа вырас! На торфе!

Цёця Каця. Усюды растуць: на торфе, на гліне. На пяску і то растуць. Такі ўжо клімат у нас.

Вера. Добры клімат, цёця Каця, савецкі!

Цёця Каця. Я ж і кажу. А чаму гэта ён там працуе, а сюды распараджацца ходзіць?

Вера. У нас адна партыйная арганізацыя, а ён сакратар, вось і ходзіць па партыйных справах.

Цёця Каця. Вунь ідзе ваш далакоп. *(Бярэ анучу і адыходзіць убок.)*

Уваходзіць Чарнавус.

Вера *(стаўшы ў позу, гаворыць урачыста-дураслівым тонам)*. Прывітанне галоўнаму далакопу, ахавальніку скарбаў старой бабулі-зямлі! Выгляд у вас бадзёры і натхнёны. Ці не ўдалося вам узламаць яшчэ адзін з куфраў старой бабулі?

Чарнавус. На жаль, не. Раней для гэтага мне трэба выпрасіць у Гарлахвацкага пару тысяч рублёў.

Вера. Ух, вядро халоднай вады! А што — не дасць, думаеце?

Чарнавус. Трэба, каб даў, іначай мы не закончым доследаў у раёне Рудні.

Вера. З Масквы нічога не атрымалі?

Чарнавус. Не. *(Да цёці Каці.)* Кацярына Іванаўна, сёння пошты не было яшчэ?

Цёця Каця. Не, не было.

Вера. Ага, забрала за жывое! Праваліласяваша праца.

Чарнавус. Дражніцеся, а ў самой душа ў пятках.

Вера. А мне што?

Чарнавус. Як гэта што? Ваша асоба тут таксама замешана як быццам.

Вера. А я адмяжуюся. Скажу, што ніякага ўдзелу ў працы не прымала, што прафесар хоча схавацца за мае вузкія плечы малодшага супрацоўніка.

Чарнавус. Не, выбачайце! Разам працавалі, разам і адказваць будзем. Ад гэтага вам ніяк не выкруціцца.

Вера. Ды ад вас-то цяжка выкруціцца. Учора Зёлкін круціўся, круціўся, і нічога не выйшла...

Чарнавус. Як ён сябе адчувае? Не бачылі яго сягоння?

Вера. Не, яшчэ не бачыла. Думаю, што няважна.

Чарнавус. Выступаць з такім навуковым дакладам — гэта безабразіе. Адны траскучыя фразы і абсалютна нічога канкрэтнага. Не выкарыстаў нават таго матэрыялу, які яму быў дадзены амаль поўнасцю апрацаваным. І каго ён хацеў падмануць?

Вера. Сам сябе.

Чарнавус. Мабыць, злы на мяне?

Вера. Я думаю! Такую лазню вы яму далі...

Чарнавус. Я ж яму дабра жадаю.

Вера. Наўрад ці здольны ён ацаніць гэта.

Чарнавус. Можа, я занадта рэзка выступіў. Трэба будзе пагаварыць з ім.

Вера. Я лічу, што вы вельмі добра выступілі, і няма чаго вам прабачэння прасіць.

Чарнавус. Не прабачэння, а растлумачыць яму ў больш спакойнай абстаноўцы.

Вера *(паказваючы на Тулягу, які ўвайшоў)*. А вось яшчэ адзін шаноўны далакоп. Што з вамі, Мікіта Сымонавіч? Чым вы так усхваляваны?

Туляга. Мяне так напужалі, што я апамятацца не магу.

Вера. Хто ж вас так напужаў?

Туляга. Я ўжо і не ведаю, ці гаварыць.

Вера. Калі вы нам не давяраеце, дык не гаварыце.

Туляга. Не ў тым справа, што не давяраю.

Вера. Дык у чым жа?

Туляга. Скажаш, а пасля пойдзе гаворка і нажывеш непрыемнасці.

Вера. Ну то не гаварыце.

Туляга. Але ж я хацеў бы параіцца з вамі, што рабіць.

Вера. Дык парайцеся.

Туляга. Але ж і раіцца небяспечна. Баюся, што пойдуць усялякія чуткі.

Вера. І так страшна, і гэтак страшна. Заўсёды вам чаго-небудзь страшна, Мікіта Сымонавіч. Лепш не гаварыце, а то яшчэ больш будзеце баяцца. *(Да Чарнавуса.)* Пойдзем, Аляксандр Пятровіч.

Туляга. Чакайце, таварышы! *(Вера і Чарнавус спыняюцца.)* Я ж не ведаю, што мне рабіць... Можа такі параіцца з вамі?

Чарнавус *(з усмешкай)*. Гэта вы ўжо самі глядзіце.

Туляга *(адважыўся)*. Дзіўнае здарэнне, ведаеце... Іду гэта я па вуліцы, раптам абганяе мяне нейкі чалавек. Абганяе і... *(Не адважваецца сказаць.)*

Вера. І... што?

Туляга. Не ведаю, ці гаварыць.

Вера *(смяецца)*. Дык вы хоць нас адпусціце, Мікіта Сымонавіч, калі не можаце. *(Мерыцца адыходзіць.)*

Туляга. Хвіліначку, таварышы! Я зараз... Але я прашу, каб вы пра гэта нікому ні слова.

Чарнавус. Ды ладна ўжо, Мікіта Сымонавіч.

Туляга. Дык вось... Абмінае і глядзіць мне проста ў твар.

Вера *(насмешліва)*. Ну, няўжо ў твар?

Туляга. Не, вы ж паслухайце! Раз агляну ўся, другі раз агляну ўся і трэці раз агляну ўся. А пасля

спыніўся і пытаецца: «Скажыце, кажа, ваша прозвішча не Падгаецкі?» Тут я ўвесь аж закалаціўся. «Не, кажу, я не Падгаецкі, а Туляга».

Вера. А ён што?

Туляга. «Выбачайце, кажа, вельмі ж падобны. Я некалі ў Варонежы, кажа, сустракаў такога тыпа»,— і пайшоў.

Вера *(іранічна)*. І пайшоў! Скажыце, калі ласка! Дык гэта ж сапраўды страшна!

Туляга. Але ж гэта яшчэ не ўсё. Калі я ўваходзіў у інстытут, ён яшчэ раз агляну ўся на мяне.

Вера. А калі і яшчэ раз, дык што ж тут страшнага?

Туляга. Не, гэта такі страшна. У Варонежы сапраўды быў некалі Падгаецкі — дзянікінскі палкоўнік.

Вера. Дык вы тут пры чым?

Туляга. А я ў той час таксама быў у Варонежы.

Вера. Палкоўнікам?

Туляга. Не, я быў настаўнікам гімназіі.

Вера. Дык мы ж гэта ведаем.

Туляга. Але вы не ведаеце, што гэты палкоўнік быў падобны на мяне як дзве кроплі вады.

Вера. Ну і што?

Туляга. Гэты чалавек можа сказаць, што ў інстытуце працуе дзянікінскі палкоўнік. *(Чарнавус і Вера смяюцца.)* Не, гэта зусім не смешна. Дакументаў у мяне з таго часу няма — чым я апраўдаюся?

Чарнавус. Ды кіньце вы! Гэта ўсё пустыя страхі.

Туляга. Дык, па-вашаму, няма чаго баяцца?

Вера. Ідзіце, Мікіта Сымонавіч, працуйце і нікога не бойцеся.

Туляга. Праўда, не баяцца?

Вера. Не бойцеся. Я нікому не скажу, што вы — дзянікінскі палкоўнік.

Туляга *(аж прысеў)*. Тсс!.. звар'яцелі вы! Хіба гэтым можна жартаваць!

Вера *(смяецца)*. Ай, баязлівец вы, баязлівец!

Разыходзяцца па сваіх пакоях, Туляга варочаецца і падыходзіць да цёці Каці.

Туляга. Кацярына Іванаўна! Вы, калі ласка, нікому не расказвайце пра гэту гаворку, а то яшчэ за праўду палічаць.

Цёця Каця. Хіба гэтаму хто паверыць! Які ж вы палкоўнік?

Туляга. Ай-ай! Не гаварыце гэтага слова! Я вас прашу.

Цёця Каця. Выбачайце, Мікіта Сымонавіч! Больш не буду.

Туляга выходзіць.

Зіначка *(уваходзіць)*. Аляксандра Пятровіча яшчэ няма?

Цёця Каця. Вашага яшчэ няма.

Зіначка. Чаму майго?

Цёця Каця. У нас жа два Аляксандры Пятровічы, але ж з Чарнавусавым вы ніякіх спраў не маеце, а падпісвае паперкі вам Гарлахвацкі.

Зіначка. Ой, цёця Каця! Я не ведала, што вы такая злая.

Цёця Каця. Якая ж тут злосць, таварыш Зёлкіна. Я ж праўду кажу: вы сакратар, а ён дырэктар, дык як жа вы без яго можаце абысціся альбо ён без вас?

Зіначка *(адыходзячы ў пакой, жартаўліва грозіць пальцам)*. Ладна, ладна, ехідная жанчына, я вам гэта прыпомню!

Цёця Каця *(адна)*. Хто парасё ўкраў, у таго ў вушах пішчыць. Я і не думала ёй шпільку падпускаць. *(Корпаецца нешта ў кутку. Нячутна ўваходзіць Зёлкін. Аглядае калідор, заўважае цёцю Кацю.)*

Зёлкін *(знянацку)*. Добры дзень, цёця Каця!

Цёця Каця *(спалохана)*. Цьфу ты, нячысты дух! Выбачайце, таварыш Зёлкін. Гэта ж вы так мяне спалохалі!

Зёлкін. Я ж толькі прывітаўся.

Цёця Каця. Дзякую вам за такое вітанне. І чаму вы, таварыш Зёлкін, ходзіце так заўсёды, быццам у вас не ногі, а мяккія лапы?

Зёлкін. Пра мае ногі вы не турбуйцеся.

Цёця Каця. Я пра сябе турбуюся, а не пра вашы ногі.

Зёлкін. Скажыце, Аляксандр Пятровіч прыйшоў?

Цёця Каця. Таго, які вам трэба, няма.

Зёлкін. А які ёсць?

Цёця Каця. Чарнавус.

Зёлкін. А хто яшчэ ёсць?
Цёця Каця. Усе ёсць.
Зёлкін. Верачка прыйшла?
Цёця Каця. Прыйшла.
Зёлкін. Мусіць, першая?
Цёця Каця. Першая.
Зёлкін. Сядзела на канапе і чакала Чарнавуса?
Цёця Каця. Сядзела і чакала.
Зёлкін *(падміргвае)*. Ці не ўтрэскалася яна?
Цёця Каця. Вы лепш глядзіце, каб ваша жонка не ўтрэскалася.
Зёлкін. Вы за маю жонку не бойцеся, яна ў добрых руках.
Цёця Каця. У чыіх гэта?
Зёлкін. У маіх, вядома. Во, у гэтых.
Цёця Каця. Ха-ха-ха...
Зёлкін. Чаго вам смешна? Гэта нейкія непрыстойныя намёкі. Вы, калі маеце што сказаць, дык кажыце проста.
Цёця Каця. Ніякіх намёкаў. Я з вашых рук смяюся, што яны такія малыя.
Зёлкін. Вы, можа, намякаеце на тое, што мая жонка ўчора з некім на машыне ехала? Дык гэта хлусня. Учора адвячоркам мая жонка была тут і працавала. І я прашу вас плётак не распускаць!
Цёця Каця. А я пра машыну і не казала вам.
Зёлкін. Адным словам, пакінем пра гэта гаварыць. Калі даведаецца пра вашу гаворку таварыш Гарлахвацкі, дык ён вас з работы пагоніць.
Цёця Каця. За што? Я ж нічога не кажу, гэта вы самі.
Зёлкін. А пра што яны гаварылі?
Цёця Каця. Што ж я ведаю? Машына толькі мігнулася.
Зёлкін. Ды я не пра тое, Вера з Чарнавусам што гаварылі?
Цёця Каця. Я не прыслухоўвалася.
Зёлкін. Нядобра так, цёця Каця. Мы ж з вамі заўсёды прыяцелямі былі.
Цёця Каця. Праўда, я добра не чула, што яны гаварылі.
Зёлкін. Пра дырэктара нічога не гаварылі?
Цёця Каця. Не.

Зёлкін. А пра мяне?

Цёця Каця. І пра вас нічога.

Зёлкін. Няўжо ж яны больш нічога і не гаварылі?

Цёця Каця. Кажу ж вам, што нічога. Толькі Туляга расказваў, як у яго на вуліцы нейкі чалавек запытаўся, ці не Падгаецкі яго прозвішча.

Зёлкін. Дык ён што? Спужаўся?

Цёця Каця. Страшэнна перапужаўся. Кажа, што быў дзянікінскі палкоўнік Падгаецкі, вельмі падобны на яго.

Зёлкін. А можа, ён і сапраўды які палкоўнік?

Цёця Каця. Хто?

Зёлкін. Туляга.

Цёця Каця. Ды кіньце вы! Я ж яго ведаю даўно, яшчэ да таго, як ён у Варонеж выехаў быў. Ён і ў войску не быў ніколі.

Зёлкін *(заняты нейкімі сваімі думкамі)*. Цікава, цікава... Вы мне, цёця Каця, заўсёды расказвайце што-небудзь такое... свежанькае... Я вельмі люблю слухаць. *(Адыходзіць.)*

Цёця Каця *(адна)*. Бач, ласы які да бабскіх плётак! У самога вушы вялікія, хадзі ды выслухоўвай!

Уваходзіць Нічыпар.

Нічыпар. Ідзе.

Цёця Каця. Няхай ідзе.

Нічыпар. Я зайшоў, каб часамі беспарадку ў цябе якога не было.

Цёця Каця. А які ў мяне беспарадак можа быць? Падмецена, выцерта... Чаго яшчэ трэба?

Нічыпар. Ды ты баба спраўная. Ну, я пайшоў...

Уваходзіць Гарлахвацкі. Знімае паліто і капялюш і аддае цёці Каці.

Гарлахвацкі. Як жывём, цёця Каця?

Цёця Каця. Нічога, жывём памаленьку.

Гарлахвацкі. Чаму памаленьку?

Цёця Каця. Ну, так гаворыцца.

Гарлахвацкі. Трэба шпарка жыць.

Цёця Каця. А як гэта — шпарка?

Гарлахвацкі. А так, каб аж вецер свістаў ля вушэй. Працаваць трэба заўзята. Вось як я, напрыклад,— адпачыць хвіліну часу няма.

Цёця Каця *(убок)*. Спрацаваўся, бедны! *(Гарлахвацкаму.)* Ну, учора ж вы, мусіць, адпачылі крыху?

Гарлахвацкі. Адкуль вы ведаеце?

Цёця Каця. Я бачыла, як вы з жонкай за горад ехалі на машыне.

Гарлахвацкі. Жонка сілай ад стала адарвала, каб крыху праветрыўся.

Цёця Каця. Мне здавалася раней, што ваша жонка чарнявая, адно ж яна бландзінка.

Гарлахвацкі *(збянтэжана)*. Бландзінка? Як бландзінка?

Цёця Каця. Ну, бландзінка, я ж бачыла ўчора.

Гарлахвацкі. А можа, і праўда — бландзінка. Значыць, яна гэтае самае *(круціць рукой каля валасоў)* пабландзінілася, а я і не заўважыў. *(Рагоча.)* Так улёг у работу, што нават не заўважыў, калі жонка валасы пафарбавала. Аж смешна! *(Рагоча.)*

Цёця Каця. Сапраўды, смешна. Вы думалі чорныя, а яны светлыя, як у нашай Зіначкі. *(Рагочуць абое, разумеючы адзін другога.)*

Гарлахвацкі. Вы толькі не кажыце нікому, што я валасы жончыны пераблытаў, а то смяяцца будуць.

Цёця Каця. А мне што? Блытайце сабе.

Гарлахвацкі *(супакоіўшыся)*. Па-мойму, цёця Каця, вы лішнюю плошчу падмятаеце... звыш нормы.

Цёця Каця. Няхай бы памералі, можа і лішняя.

Гарлахвацкі. І не мераючы відаць. Напішыце маленькую заяўку, а я налажу рэзалюцыю, каб вам прыбавілі зарплаты.

Цёця Каця. Дзякую... Я за сакрэты грошай не бяру.

Гарлахвацкі. Вось як. *(Мацае ў кішэнях.)* А папяросы забыўся. Як жа я працаваць буду?.. Цёця Каця, вось вам грошы, прынясіце мне два пачкі папярос.

Цёця Каця. Добра. *(Бярэ грошы і выходзіць.)*

Гарлахвацкі *(прычэсваецца перад люстэркам)*. Ну і шэльма баба! Так адсекла!

Уваходзіць чалавек у форме НКВД.

Чалавек у форме. Скажыце, як мне пабачыць Валодзю Пракаповіча?

Гарлахвацкі. Валодзю Пракаповіча? А хто ён такі?

Чалавек у форме. Мой брат. Перадайце яму, калі ласка, што брат з раёна прыехаў — няхай ён сюды выйдзе.

Гарлахвацкі. У нас такога няма.

Чалавек у форме. Чакайце! Гэта ж інстытут біялогіі?

Гарлахвацкі. Вы памыліліся: гэта інстытут геалогіі, а інстытут біялогіі знаходзіцца на Шырокай вуліцы. Нумар дома я вам не магу сказаць. *(У адных дзвярах паказваецца галава Зёлкіна.)*

Чалавек у форме. Значыць, на Шырокай? Ну, дзякую, цяпер я ўжо яго знайду. *(Выходзіць.)*

Зёлкін *(падыходзіць да Гарлахвацкага)*. Чаго ён прыходзіў?

Гарлахвацкі *(як бы нехаця)*. Цікавяцца некаторымі асобамі.

Зёлкін. Кім, калі не сакрэт?

Гарлахвацкі. Не толькі сакрэт, а дзяржаўная тайна. *(Ідзе ў свой кабінет.)*

Зёлкін *(адзін)*. За каго ж гэта бяруцца?.. Называлася Шырокая вуліца... Хто ж там жыве з нашых? *(Наморшчыўшы лоб, стараецца прыпомніць, потым дастае з кішэні блакнот і паспешна гартае.)* Аляксандр Пятровіч Чарнавус — Шырокая, 23. Вось табе і выдатны вучоны! Даскакаўся, галубок! Шкада толькі, што гэта здарылася не перад маім дакладам. *(Да цёці Каці, што ўвайшла з папяросамі.)* Цёця Каця, чулі навіну?

Цёця Каця. Не, не чула. А што такое?

Зёлкін. Няможна казаць.

Цёця Каця. Я нікому не скажу.

Зёлкін *(агледзеўшыся кругом, шэпча)*. Нашага Чарнавуса... *(Далей шэпча нешта ў самае вуха.)* Прыходзілі нядаўна.

Цёця Каця *(здзіўлена)*. Што вы кажаце!

Зёлкін. Маўчок. Пра гэта ведаю толькі я ды яшчэ адзін чалавек.

Цёця Каця. А-я-яй! Хто ж бы гэта мог падумаць! Гэтакі, здаецца, чалавек! Проста аж не верыцца. *(Ідзе з папяросамі ў кабінет дырэктара.)*

Зёлкін *(адзін, бярэ тэлефонную трубку)*. Пеця... ты яшчэ нічога не чуў пра нашага Чарнавуса? Амба...

Яшчэ не, але сёння ці заўтра напэўна... Ага, пыталіся адраса. Гэта пакуль што паміж намі... бывай... *(Набірае другі нумар.)* Саша, гэта ты? Скажу табе навіну... Наш Чарнавус пляснуўся. Не, ён яшчэ на рабоце, але ўжо ўсё роўна як і там... Каб не ведаў, дык бы не гаварыў. *(Вешае трубку. Прыадчыняе адны дзверы, што выходзяць у калідор.)* Зіна! Выйдзі сюды на хвіліну. *(Выходзіць Зіна.)* Ты гэта дзе была ўчора з Гарлахвацкім?

Зіна. Ты ж ведаеш дзе.

Зёлкін. Я то ведаю... На машыне раскатвалася...

Зіна. Хто табе казаў?

Зёлкін. Той, хто бачыў.

Зіна. Глупства! Бабскія плёткі!

Зёлкін. Зінка, помні! Калі што якое, дык я цябе задушу вось гэтымі сваімі рукамі. Я зараз пайду да Гарлахвацкага і зраблю скандал. *(Накіроўваецца да дзвярэй.)*

Зіна. Пайдзі, пайдзі, ён табе ўстроіць, што і з работы паляціш.

Зёлкін *(спыняецца)*. Хацеў табе сказаць навіну цікавую, але калі ты такая — не скажу.

Зіна. Зёлачка, скажы, міленькі!

Зёлкін. Дзяржаўная тайна.

Зіна. Магіла — нікому не скажу.

Зёлкін. Нашага Чарнавуса... *(Азглядаецца кругом і шэпча на вуха.)*

Зіна *(робіць вялікія вочы)*. Ну?!

Зёлкін. Гэта ведаю толькі я і яшчэ адзін чалавек.

Зіна. Ай! Трэба ж Лідзе пазваніць. Яна ж з Чарнавусавай дачкой дружыць.

Зёлкін *(каб чула Зіна)*. А Гарлахвацкаму я ўсё-такі зраблю скандал. *(Нібы накіроўваецца да дзвярэй кабінета.)*

Зіна *(махае рукой)*. Ідзі, ідзі. Я пагляджу, як ты будзеш вылятаць адтуль.

Далей дзея працягваецца ў кабінеце Гарлахвацкага.

Гарлахвацкі *(закурыўшы папяросу, гаворыць да цёці Каці, якая трымаецца за ручку дзвярэй.)* Вы мне што-небудзь сказаць хочаце, цёця Каця?

Цёця Каця. Я хацела запытацца, ды не адважуся.

Гарлахвацкі. Пра што ж вы хацелі запытацца?

Цёця Каця. Ці праўда гэта, Аляксандр Пятровіч, што пра нашага Чарнавуса гавораць?

Гарлахвацкі. А што пра яго гавораць?

Цёця Каця. Ну... вы ж ведаеце. Кажуць, што яго хутка ў нас не будзе...

Гарлахвацкі. А хто вам казаў?

Цёця Каця. Таварыш Зёлкін. Кажа, ужо прыходзілі па яго.

Гарлахвацкі. Зёлкін? *(Паўза.)* Мусіць, ён ведае, калі казаў.

Цёця Каця. Вы ж лепш ведаеце.

Гарлахвацкі. Каб я што і ведаў, дык вам бы не сказаў. Пра гэта гаварыць няможна.

Цёця Каця. Ага! Дык такі праўда. *(Выходзіць.)*

Гарлахвацкі *(адзін)*. Пайшло пісаць! *(Паўза.)* Цікава паназіраць, як гэты шаноўны вучоны трапятацца будзе. *(Устаў, прайшоўся па пакоі, падышоў да стала, узяў у рукі адну з костак маманта.)* Маслы праклятыя! Што я з вамі рабіць буду? Дажыўся таварыш Гарлахвацкі, няма чаго сказаць! Косткамі абклаўся, палеантолагам стаў. А было ж раней — Гарлахвацкаму банкеты, Гарлахвацкаму авацыі, Гарлахвацкі мог любога ў бараноў рог скруціць. І раптам — косткі! Скруці іх, праклятую, калі хочаш! Запхнулі мяне прыяцелі ў гэтую дзіру. Далей ад небяспекі. І спецыяльнасць такую ўдружылі, з якой нікуды не паткнешся,— палеанталогія. Гэта значыць, сядзі, Гарлахвацкі, і не рыпайся, а то можаш і нас аскандаліць. Сядзі ціха, а калі спатрэбіцца — пазавём. Сядзець-то тут зацішна... Але Гарлахвацкі сядзець не прывык — вось у чым уся бяда. *(Стук у дзверы.)* Што ж, зробім выгляд, што мы займаемся навуковай працай. *(Раскладае на стале косткі, разгортвае кнігі і садзіцца за стол.)*

Уваходзіць Зёлкін.

Зёлкін. Выбачайце, Аляксандр Пятровіч, што я вам думаць перашкодзіў.

Гарлахвацкі *(нібы з намаганнем, адрываецца ад работы)*. Я вас слухаю, таварыш Зёлкін.

Зёлкін. Праваронілі, Аляксандр Пятровіч! Ах, як мы праваронілі! Нам даўно трэба было яго прашчупаць.

Гарлахвацкі. Выбачайце, я нешта не разумею... Што праваранілі? Каго прашчупаць?

Зёлкін. Вы мяне добра разумееце, Аляксандр Пятровіч, і ведаеце, пра каго я гавару. Ад мяне цяжка схаваць што-небудзь. Досыць мне было пачуць адно слова, як я адразу здагадаўся, пра каго ідзе гутарка.

Гарлахвацкі. Я вам нічога не гаварыў.

Зёлкін. Мне і гаварыць нічога не трэба, я і так усё ведаю. Я нават ведаю прычыны.

Гарлахвацкі. Якія ж прычыны?

Зёлкін. Брат за граніцай — раз. *(Загібае палец.)*

Гарлахвацкі. Брат?

Зёлкін. Так, родны брат.

Гарлахвацкі. А яшчэ што?

Зёлкін. Геалагічную здымку збіраецца рабіць у прыгранічным раёне — два. *(Загінае другі палец.)* Да брата цягне — разумееце?

Гарлахвацкі. Усё?

Зёлкін. Не, не ўсё. Кніга яго шкодніцкая — тры. *(Загінае трэці палец.)*

Гарлахвацкі. Якая кніга?

Зёлкін. А вось гэта, якую ён у выдавецтва здаў.

Гарлахвацкі. Чым яна шкодніцкая?

Зёлкін. Залежы фасфарытаў паказаны там, дзе іх вельмі мала, і не паказаны самыя багатыя. Хавае для некага — разумееце?

Гарлахвацкі. І вы можаце гэта даказаць?

Зёлкін. Няхай ён раней паспрабуе даказаць, што гэта няпраўда.

Гарлахвацкі. Гм... Як жа вы — ведаеце такія важныя факты і маўчыце? Хочаце, каб і вас пацягнулі разам з ім?

Зёлкін. Баяўся раней. А цяпер, калі за яго ўзяліся, я ўжо маўчаць не буду. Пра брата — у мяне ёсць чалавек, які напіша. Пра фасфарыты і пра здымку ў пагранічным раёне я сам шапну ў выдавецтве і на геафаку, дзе ён лекцыі чытае. У Маскву ж паслаў нейкую сваю працу. Чакае адказу, а таго не ведае, што зараз яму дадуць адказ... А што ён пра вас гаворыць, каб вы ведалі... Тулягу як вучонага ён ставіць вышэй вас.

Гарлахвацкі. Што ж, можа, гэты Туляга і сапраўды вялікія веды мае.

Зёлкін. Веды-то ён мае, але што за карысць! За ўсё жыццё ніводнага радка не надрукаваў. Баіцца. Усяго ён баіцца. Ходзіць і калоціцца. Кажуць, што ён быў у Дзявікіна палкоўнікам!

Гарлахвацкі. Ну, дзе ўжо яму!

Зёлкін. Праўда, праўда! Сёння на вуліцы адзін чалавек пазнаў яго. Дык ён цяпер ні жывы ні мёртвы ходзіць.

Гарлахвацкі *(смяецца)*. Баязлівы ён, гэта праўда. Палкоўнік! Ха-ха-ха...

У кабінет з ахапкам усялякіх пакупак увальваецца Анна Паўлаўна, Зёлкін знікае.

Анна Паўлаўна. Вось палюбуйся, ірад, на сваю жонку! Што я табе — грузавічок, каб гэта ўсё цягаць на сабе?

Гарлахвацкі. Хто ж цябе прымушае?

Анна Паўлаўна. Ці чулі вы?! Яшчэ трэба, каб мяне прымушалі дзяцей сваіх адзяваць. *(Перабірае пакупкі і кладзе іх на стол.)* Жоржыку паліто трэба? Трэба. Штаны яму трэба? Таксама трэба. Славіку коўдру трэба? Ну, і без гэтага не абыдзешся. *(Ставіць на стол медны таз.)*

Гарлахвацкі. Што ты, звар'яцела?

Анна Паўлаўна. Як гэта звар'яцела! А што ж, я варэнне ў капелюшы ў тваім буду варыць!

Гарлахвацкі. Дык хіба ж на стол? Тут жа працаваць трэба. Я проста не разумею, нашто ты ўсё гэта сюды прынесла?

Анна Паўлаўна. І яшчэ прынясу. І ванначку прынясу, і прымус, і пасуду кухонную. Не павалаку ж на сабе дадому.

Гарлахвацкі. Дык ты б рамізніка ўзяла.

Анна Паўлаўна. Дзякую табе за ласку! Вядома ж, ты тры тысячы ў месяц бярэш, што я на рамізніках буду раз'язджаць. Не хворы і сам занесці.

Гарлахвацкі. Каб ты ведала, Нюрачка, як ты мне перашкаджаеш!

Анна Паўлаўна. І заўсёды буду перашкаджаць. Я табе даўно кажу — у цябе павінна быць машына.

Гарлахвацкі. Дзе ж я яе вазьму?

Анна Паўлаўна. Дзе хочаш. Вунь Соня Спевак па ўсім Кіеве раз'язджае на мужавай машыне.

Гарлахвацкі. Нюрачка, прашу цябе, не ўспамінай ты мне пра Кіеў! Я і так рад, што сухім з вады выйшаў. Я ж табе казаў, што ва ўсёй гэтай установе ніводнай машыны няма.

Анна Паўлаўна. Значыць, такая твая ўстанова. Чаго ты лез сюды? Займі такую пасаду, каб можна было жыць, як людзі жывуць.

Гарлахвацкі. Чаго лез... Прыпрэ, дык нехаця палезеш.

Анна Паўлаўна. Але ж цяпер ужо не прыпірае? Усё абышлося добра.

Гарлахвацкі. Трэба абдумаць, за што раней узяцца.

Анна Паўлаўна. За розум вазьміся. У цябе ж нейкае пасведчанне ёсць, што ты вучоны. Дык і дабівайся па вучонай лініі.

Гарлахвацкі. Пасведчанне... Ты ж ведаеш, як мне гэта паперка прыйшлася.

Анна Паўлаўна. На паперцы не напісана, як яна табе прыйшлася.

Гарлахвацкі. Каб чаго-небудзь дабіцца, як ты кажаш, па вучонай лініі, трэба навуковую працу мець, а не паперку.

Анна Паўлаўна. Дык напішы працу. Хто ж табе не дае?

Гарлахвацкі. Падумай, Нюра, што ты гаворыш. Вазьму я, напрыклад, костку хоць бы гэтага маманта. *(Паказвае на костку.)* Напішу якое-небудзь глупства, дык жа Чарнавус мне слова выгаварыць не дасць, ён мяне на смех падыме. Тады страціш і гэту пасаду, якую маеш.

Анна Паўлаўна. Што там у цябе за Чарнавус такі?

Гарлахвацкі. Гэта такі Чарнавус, што ўсе гэтыя косці, мабыць, ведае як свае пяць пальцаў. Тут трэба асцярожна дзейнічаць, з розумам.

Уваходзіць **Зіна.**

Зіна. Гэта трэба адаслаць, Аляксандр Пятровіч. Падпішыце, калі ласка. *(Падае паперу.)*

Гарлахвацкі. Давайце. *(Падпісвае.)*

Зіна зняважліва аглядае пакупкі, пасля бярэ паперу і выходзіць. **Гарлахвацкі** з-за жончыных плячэй пасылае ёй пацалунак.

Анна Паўлаўна. Гэта што за краля такая?

Гарлахвацкі. Так, дробязь... сакратар. Зіна Зёлкіна.

Анна Паўлаўна. Нешта ты паглядаеш на гэту дробязь як кот на сала!

Гарлахвацкі. Што табе здалося?

Анна Паўлаўна. Глядзі, каб не збылося! Я не пагляджу, што ты вучоны.

Гарлахвацкі. Кінь, Нюра! Хіба ж я адважуся што-небудзь такое? Я ж твой характар ведаю.

Анна Паўлаўна. Не адважваешся, не адважваешся, а пасля і адважышся. Я цябе ведаю. Нашто табе наогул трымаць яе каля сябе?

Гарлахвацкі. Як гэта каля сябе? Проста яна працуе ва ўстанове, як і ўсе.

Анна Паўлаўна. Мужчын табе мала?

Гарлахвацкі. А дзе ж жанчынам падзецца?

Анна Паўлаўна. Дзе хочуць. Няма чаго ім ацірацца каля чужых мужоў.

Гарлахвацкі. Дзіўна ты разважаеш, Нюра. Няўжо ж усіх жанчын з працы прагнаць?

Анна Паўлаўна. У другім месцы як сабе хочуць, а тут я не пацярплю.

Гарлахвацкі. Так ты мяне можаш асканд аліць.

Анна Паўлаўна. І аскандалю. Я наконт гэтага баба шалёная. Як скажу, што ты ў Кіеве выраб ляў... Няхай не будзе ні мне, ні другой.

Гарлахвацкі. Ціха ты! *(Азіраецца баязліва.)* Я скажу лепш прыбіральшчыцы, каб яна табе памагла занесці. *(Прычыняе дзверы.)* Цёця Каця, хадзіце сюды! *(Уваходзіць цёця Каця з пакетамі ў руках.)* Пошту прынеслі? Палажыце на стол. Зараз памажыце занесці ка мне на кватэру гэтыя рэчы. *(Анна Паўлаўна і цёця Каця выходзяць.)*

Гарлахвацкі *(адзін. Бярэ канверт і разрывае).* Зноў напамінак. *(Чытае.)* «Напамінаем вам трэці раз аб неабходнасці даць аб сабе наступныя весткі: 1. Ваша навуковая спецыяльнасць. 2. Якія надрукаваныя працы вы маеце? 3. Над чым працуеце ў сучасны момант?..» Ах, чорт!.. Выходзіць, што трэба пісаць навуковую працу... Якую? Адкрыць, скажам, новы від дагістарычнай жывёлы. Гэта было б цікава... Зрабіць так, каб Туляга і нават сам Чарнавус былі

тут у мяне на паслугах... на іх спінах у вялікія вучоныя ўехаць. Хрыбецiны ў іх моцныя, галовы разумныя — няхай стараюцца, калі хочуць на свеце жыць... *(Паўза.)* У манастыр мяне сюды саслалі прыяцелі, на пакаянне. Не апраўдаў давер'я. Даручылі, кажуць, табе наркаматаўскі апарат разлажыць, а ты ледзь не засыпаўся. Не, даражэнькія, рана вы Гарлахвацкага ў манастыр саслалі!.. Я дакажу, на што я здатны... [redacted] ў гэтым манастыры так зблытаю карты, што свой свайго не пазнае. Тады вы ўбачыце, чаго варт Гарлахвацкі! *(Тэлефонны званок. Гарлахвацкі ў трубку.)* Слухаю... Гарлахвацкі... Пра Чарнавуса? А хто гэта пытаецца... [redacted] геафака?.. Я вам нічога пэўнага не маю сказаць... Зёлкін званіў?.. Ён мае нюх на такія справы... Пацікаўлюся. Гэта Зёлкін ведае лепш за мяне. Праверу... Бывайце. *(Паклаўшы трубку.)* Трэба падліць масла ў агонь. *(Набірае нумар.)* Выдавецтва? Хто пры тэлефоне?.. Перадайце трубку самому дырэктару. Драчык? Здароў, Ваня... Гарлахвацкі гаворыць... У цябе там у пакоі, здаецца, людзі ёсць. Папрасі ўсіх выйсці. Так, размова будзе сакрэтная. Гатова? Дык вось у чым справа... Вы, здаецца, друкуеце кніжку Чарнавуса? А ты ведаеш, што ён шкоднік? Так, мой супрацоўнік Зёлкін устанавіў, што кніга напісана па-шкодніцку... Зёлкін раскажа табе ўсё падрабязна. За ім і яшчэ тое-сёе лічыцца. З Чарнавусам гаварыць не варта. Пытацца ў ворага, ці праўда, што ён вораг,— гэта смешна... Так, гэта паміж намі, пакуль што... Бывай... *(Кладзе трубку.)* Ну, пасеяў, дай божа ураджай сабраць. А калі што якое — Зёлкін адкажа. *(Пачынае разбіраць пошту, разрывае канверты, прабягае вачыма. Узяўшы чарговы канверт, чытае ўслых.)* «Аляксандру Пятровічу Чарна-ву-су» з Масквы... Мусіць, водзыў на яго працу... Цікава, цікава...*(Раздзірае канверт і глядзіць на подпіс.)* Так і ёсць, прафесар Анікееў піша. *(Чытае.)* «Паважаны Аляксандр Пятровіч! Папярэдняе азнаямленне з Вашай працай дае нам падставу заявіць, што яна мае не толькі навуковае, але і глыбокае практычнае значэнне. *(Углыбіўшыся ў пісьмо, прачытвае ўголас асобныя фразы з яго.)* Гэтыя нашы меркаванні апраўдаліся Вашай працай...» Гм... Бачыш ты!.. *(Думае.)* Паважаны Аляксандр Пятровіч... А чым жа я не Аляксандр Пятровіч? Самы сапраўдны Аляк-

сандр Пятровіч, хоць у пашпарт паглядзі... Паважаны? Паважаны, дык паважаны — супроць гэтага я таксама не буду супярэчыць. Навуковай працы, праўда, у мяне яшчэ няма... але яна будзе... Так, хутка будзе... *(Рашуча згортвае паперку.)* Вельмі дзякую вам, паважаны прафесар Анікееў. Такая паперка мне патрэбна. А Чарнавусу яна як мёртваму кадзіла. *(Стук у дзверы. Гарлахвацкі паспешна хавае пісьмо.)* Зайдзіце. *(Уваходзіць Чарнавус. Гарлахвацкі з шырокім жэстам.)* А, міласці просім, Аляксандр Пятровіч!

Чарнавус. Вы адзін? А мне паказалася, што вы гаварылі з некім.

Гарлахвацкі. А гэта, ведаеце, такая ў мяне прывычка. З маленства... Люблю дэкламаваць, калі адзін астануся. «Брожу ли я вдоль улиц шумных, вхожу ль во многолюдный храм...» Помніце? Здорава. Дэкламую вось так сам сабе, і пад гэту дэкламацыю такія ўсялякія харошыя ідэі прыходзяць у галаву, так лёгка працуецца... Сядайце, расказвайце, што новенькага. Як жывём, працуем?

Чарнавус *(садзіцца)*. Добра жывём, Аляксандр Пятровіч.

Гарлахвацкі. Чуў, чуў. У Маскву паслалі, а мне і не паказалі. Ах, які вы нядобры!

Чарнавус. Прабачце, Аляксандр Пятровіч, неяк так яно выйшла, сапраўды нядобра. Аж мне сорамна перад вамі.

Гарлахвацкі. Я не крыўджуся. Там, вядома, лепш за мяне здолеюць ацаніць вашу працу.

Чарнавус. Ды нешта адказу доўга няма. Я пачынаю непакоіцца.

Гарлахвацкі. Чаго вам непакоіцца? Вашы веды і вашы здольнасці даволі вядомы. Я ўпэўнены, што ваша праца атрымае найвышэйшую ацэнку.

Чарнавус. Папрацаваў-то я нямала.

Гарлахвацкі. Працуем мы, трэба сказаць, проста як коні, выбачайце за грубае параўнанне. Часамі дзівішся, як чалавек можа вынесці столькі працы. Навакол жыццё такое прыгожае, столькі радасці, а мы не маем часу імі карыстацца. А старасць не жджэ. Яна, подлая, памаленьку, нячутна падкрадваецца. Вунь і ў вас ужо серабро на скронях.

Чарнавус. Ёсць-такі.

Гарлахвацкі. Ахвяравалі б вы, Аляксандр Пятровіч, адзін вечарок, ды пайшлі б мы з вамі ў рэстаранчык, выпілі [illegible] там па малюсенькай і пагаварылі б, як людзі. Часамі так хочацца пачуць цёплае слова друга.

Чарнавус. Дзе там рэстаранчык! Часу няма. Там універсітэт, там для дзяцей пішы. Ну, і свая асноўная даследчая работа. Збіраюся маленькую экспедыцыю зрабіць. Хачу ў вас грошай прасіць.

Гарлахвацкі. Цэлую экспедыцыю?

Чарнавус. Не пужайцеся. Гэтая экспедыцыя будзе складацца з мяне і яшчэ адной асобы.

Гарлахвацкі. Ну, гэта можна будзе. Вы дайце заявачку, колькі гэта будзе каштаваць, а я пагляджу, што ў нас там ёсць.

Чарнавус. Каштаваць нямнога будзе.

Гарлахвацкі. Ды вы не скромнічайце. А то я вас ведаю, вы гатовы пяшком ісці пятнаццаць кіламетраў, каб толькі на рамізніку сэканоміць.

Чарнавус. А я баяўся, што вы адмовіце.

Гарлахвацкі. Ну што вы!.. І Вера з вамі едзе?

Чарнавус. Без яе мне як без рук.

Гарлахвацкі. Харошая дзяўчына гэта Верачка.

Чарнавус. Слаўная дзяўчына. Я проста рад, што маю такую памочніцу.

Гарлахвацкі. Глядзіце, Аляксандр Пятровіч, не закахайцеся. А то вы — цаца-цаца, ды ў кішэнь.

Чарнавус. Што вы, баценька! Куды мне, старому!

Гарлахвацкі. Я ведаю такіх старэнькіх, якім дзяўчаты на шыю вешаюцца.

Чарнавус. У мяне ўжо дачка такая, як яна.

Гарлахвацкі. У вас хіба дачка дарослая ёсць?

Чарнавус. Педінстытут канчае.

Гарлахвацкі. Вось як!

Чарнавус. Так. Выдатніца.

Гарлахвацкі. У папу ўдалася.

Чарнавус. Слаўная дзяўчурка.

Гарлахвацкі. Як зваць вашу дачку?

Чарнавус. Тамара.

Гарлахвацкі. Харошае імя — Тамара. Мне адразу Лермантаў успамінаецца. А я, Аляксандр Пятровіч, таксама працу пішу... Хутка канчаю.

Чарнавус. Вялікая праца?

Гарлахвацкі. Не так яна вялікая, як цікавая. Вельмі ж мне матэрыял удзячны трапіўся... Думаю нешта новенькае сказаць у сваёй галіне.

Чарнавус. У палеанталогіі?

Гарлахвацкі. Так. Думаю арганізаваць пры інстытуце сектар палеанталогіі. Як вы глядзіце на гэта?

Чарнавус. Што ж, у добры час!

Гарлахвацкі. Думаю, што вы не адмовіцеся прыняць удзел?

Чарнавус. Змілуйцеся. Я ж, можна сказаць, прафан у гэтай галіне.

Гарлахвацкі. Як прафан? Гэты ж, напрыклад, матэрыял вам знаёмы?

Чарнавус. Ну, гэта косці мамонта. А пакажыце мне што-небудзь іншае, дык я і не разбяруся.

Гарлахвацкі. А хто тут спецыяліст у гэтай галіне?

Чарнавус. Я такіх не ведаю. Спецыяльнасць гэта даволі рэдкая.

Гарлахвацкі. Каго б вы мне ўсё-такі параілі з працаўнікоў інстытута?

Чарнавус. Цяжка мне вам сказаць. Вось хіба Туляга. Раней ён захапляўся палеанталогіяй.

Гарлахвацкі. Шкада. Але ад свайго намеру я не адступлюся. Прыйдзецца запрасіць сюды на працу вядомых мне палеантолагаў з іншых рэспублік. Праца, якую я рыхтую, будзе першай цаглінкай у гэтай справе. Так і папрашу яе разглядаць, як першую спробу.

Чарнавус. Вы мяне проста заінтрыгавалі. Калі не сакрэт — на якую тэму?

Гарлахвацкі. А вось гэтага я і не скажу... вам на злосць. Не люблю, ведаеце, афішыравацца. Хутка скончу, зачытаю на савеце, тады крытыкуйце, калі ласка. У вашай асобе спадзяюся бачыць суддзю строгага і справядлівага.

Чарнавус. Вельмі рад буду пазнаёміцца з вашай працай.

Гарлахвацкі. Мы з вамі яшчэ пакажам сябе, Аляксандр Пятровіч. Галовы ў нас здаровыя, рукі дужыя, сцяг навукі можам моцна трымаць.

Чарнавус *(устае)*. Я пра многае не мару, Аляксандр Пятровіч. Хоць нямнога зрабіць, але каштоўнага.

Гарлахвацкі. Скромнічаеце, скромнічаеце, даражэнькі. А самі ў знамянітасці мерыцеся... Дык заходзьце калі-небудзь.

Чарнавус. Дзякую.

Гарлахвацкі. А грошы будуць. Для вас з-пад зямлі дастану.

Чарнавус. Вельмі дзякую. *(Выходзіць.)*

Гарлахвацкі *(адзін)*. А наконт дзяўчуркі трэба ўсё-такі пазваніць. *(Бярэ трубку.)* Падінстытут? Каго-небудзь з прафкома... Сакратар? Вельмі добра. Я хачу папярэдзіць вас. Там у вас вучыцца Тамара Чарнавус?.. Справа ў тым, што яе папа заблытаўся ў варожых справах... Як гэта — яна пры чым? Мусіць жа пры чым, калі я гавару... Так... Гавораць з інстытута геалогіі... У нас ёсць пэўныя даныя. Наш супрацоўнік Зёлкін раскажа вам усё падрабязна. Ён зойдзе да вас... Калі ласка... *(Кладзе трубку.)* Ну вось. Чарнавуса ўпарадкаваў збольшага. Кніга яго свету не ўбачыць, з работы яго, трэба думаць, таксама знімуць адусюль. Адзіны паратунак ён будзе бачыць ва мне. А Гарлахвацкі не толькі з работы яго не зніме, а наадварот — найлепшы яго прыяцель, чулы і вялікадушны. Павінен быць мне ўдзячны за гэта? Павінен. Не адважыцца стаць мне поперак дарогі? Думаю, што не адважыцца. Які б ён вучоны ні быў, а і яму свая шкура дарага. Цяпер возьмемся за Тулягу. *(Адчыняе дзверы ў калідор.)* Хто тут ёсць? Нічыпар! Скажыце таварышу Тулягу, што я прашу яго зайсці да мяне. *(Зачыняе дзверы.)* Зараз мы дадзім ход яго ведам.

Туляга *(уваходзіць нясмела)*. Вы мяне клікалі, Аляксандр Пятровіч?

Гарлахвацкі. Я, Мікіта Сымонавіч, хацеў сказаць вам адну рэч, ды не ведаю, ці варта. Уласна кажучы, і гаварыць я не маю права.

Туляга *(спужаны)*. Што-небудзь для мяне непрыемнае?

Гарлахвацкі. Не скажу, каб гэта было вельмі прыемна для вас.

Туляга *(калоцячыся)*. Аляксандр Пятровіч, родненькі! Што ж такое?

Гарлахвацкі. Прыходзілі, пыталіся пра вас.

Туляга. Пра мяне?

Гарлахвацкі. Так. Кажуць, у вас працуе тут нейкі Туляга. Чалавек нявысветлены?

Туляга *(са страхам.)* Нявысветлены?

Гарлахвацкі. Ці не вядзе ён, кажуць, тут якой-небудзь падрыўной работы і ці праўда гэта, што ён дзянікінскі палкоўнік?

Туляга. Палкоўнік!

Гарлахвацкі. Так. І прозвішча палкоўніка называлі, але я забыўся.

Туляга. Не Падгаецкі?

Гарлахвацкі. Здаецца, Падгаецкі.

Туляга *(хапаецца за галаву).* Ай, ай! Дайшло-такі! Каб яна правалілася з сваім языком! Прасіў жа не гаварыць нікому.

Гарлахвацкі. А вы каму-небудзь расказвалі па сакрэту сваю біяграфію?

Туляга. Паверце, Аляксандр Пятровіч, што ўсё гэта выдумка ад пачатку да канца. Я палкоўнікам ніколі не быў.

Гарлахвацкі. Ну, можа, падпалкоўнікам. Справа ж не ў гэтым.

Туляга. І падпалкоўнікам не быў.

Гарлахвацкі. А чаго ж вы былі ў Дзянікіна?

Туляга. Я не ў Дзянікіна, а ў варонежскай гімназіі настаўнікам быў.

Гарлахвацкі. А я вас, помніцца, бачыў недзе на фатаграфіі... у палкоўніцкай форме.

Туляга. Вы, мусіць, бачылі палкоўніка Падгаецкага. Ён быў падобны на мяне.

Гарлахвацкі. Іначай кажучы, ваша сапраўднае прозвішча Падгаецкі? Вы тут пад чужым прозвішчам?

Туляга. Што вы, Аляксандр Пятровіч! Я і на свет нарадзіўся Тулягам. І дзяды і прадзеды мае былі Тулягі.

Гарлахвацкі. Значыць, вы ў Дзянікіна былі пад чужым прозвішчам?..

Туляга. І там я быў Туляга. Я ж кажу,— настаўнікам быў.

Гарлахвацкі. Як жа вы з Беларусі аж там апынуліся?

Туляга. Ад немцаў уцякаў. Як немцы ў 1915 годзе Баранавічы ўзялі, дык я і пераехаў.

Гарлахвацкі. Ну, гэтыя казкі вы расказвайце сваёй бабулі. Ніхто ім не паверыць.

Туляга. Як жа мне гэта даказаць? Да каго звярнуцца? Навучыце, Аляксандр Пятровіч.

Гарлахвацкі. Дакажыце сваёю працай.

Туляга. А як жа з палкоўнікам быць?

Гарлахвацкі. Гэта мы без вас высветлім.

Туляга. Значыць, толькі працаю?

Гарлахвацкі. Працаю і паводзінамі. Што да працы, дык я прапаную вам заняцца палеанталогіяй.

Туляга. Палеанталогіяй? Чаму палеанталогіяй?

Гарлахвацкі. Я хачу, каб вы працавалі пад маім непасрэдным наглядам.

Туляга. Што ж я буду рабіць пад вашым наглядам?

Гарлахвацкі. Мы з вамі будзем пісаць навуковую працу.

Туляга. Мы з вамі? Удвух?

Гарлахвацкі. Так. Вы напішаце, а я прачытаю, праверу. Пасля мы яе зачытаем на савеце, апублікуем.

Туляга. За нашымы подпісамі?

Гарлахвацкі. Не. Вы ж разумееце, што ставіць сваё прозвішча побач з вашым мне нязручна.

Туляга. Значыць, толькі за маім подпісам?

Гарлахвацкі. Не, толькі за маім.

Туляга. Значыць, напішу працу я, а яна будзе лічыцца вашай?

Гарлахвацкі. Гэта зусім не важна, чыёй яна будзе лічыцца. Важна тое, каб гэта праца не прапала для грамадства. Прозвішча ваша можа яе скампраметаваць.

Туляга. Ага, разумею... Толькі я хацеў запытацца ў вас, ці не будзе гэта... подласцю?

Гарлахвацкі. Вы забываецеся, гаспадзін палкоўнік!

Туляга. Выбачайце, я не вас меў на ўвазе. Я кажу, ці не будзе гэта подласцю з майго боку?

Гарлахвацкі. Ну, ваш бок мяне мала цікавіць. Скажыце, вы згодны так працаваць?

Туляга. Дазвольце мне падумаць.

Гарлахвацкі. Дзве мінуты. *(Прайшоўся па пакоі.)* Я ведаю, што вы думаеце. Вы думаеце, а што калі расказаць пра гэта сакратару парткома Левановічу альбо Веры? Праўда, думаеце так?

Туляга. Прызнаюся, прыходзіла мне ў галаву такая думка.

Гарлахвацкі. Дык выкіньце яе з галавы. Яна вас загубіць. Сведак у вас няма, ніхто вам не паверыць, а павераць мне. І мне няцяжка будзе даказаць, што гэта паклёп, вылазка дзянікінца. Тады трымайцеся! Варта мне толькі зняць трубку, пазваніць — і ваша песенька спета. *(Туляга сядзіць прыгнечаны.)* Ну дык як? Згодны?

Туляга *(прыгнечаны)*. Згодзен.

Гарлахвацкі. Даўно б так. А цяпер наконт працы... Я думаю, што нам гэта дрэнь не падыдзе. *(Паказвае на косці маманта.)* Маманты цяпер сталі чуць не хатняй жывёлай. Трэба знайсці нешта новае.

Туляга. Новае тут цяжка знайсці.

Гарлахвацкі. Знойдзеце, вы толькі пашукайце добра. А я аб'яўлю, што пішу працу на тэму: «Новы від дагістарычнай жывёлы». Дагаварыліся?

Туляга *(слабым голасам)*. Дагаварыліся. *(Выходзіць прыгнечаны.)*

Гарлахвацкі *(адзін)*. Гатоў. Цяпер хоць ты з яго вяроўкі ві.

Заслона.

АКТ II

Вестыбюль. Чарнавус ходзіць ускудлачаны. Ён часамі жэстыкуліруе, нібы разважаючы сам з сабою.

Чарнавус *(спыніўшыся ля цёці Каці)*. А ён не казаў, хутка прыйдзе?

Цёця Каця. Не казаў. *(Да Нічыпара, калі Чарнавус адышоўся.)* Глядзець не магу, як ён мучыцца.

Нічыпар. Дзіва, што мучыцца! Кожны б мучыўся. *(Выходзіць.)*

Цёця Каця моцна ўздыхае.

Чарнавус *(спыніўшыся супроць цёці Каці)*. Што з вамі, Кацярына Іванаўна? Чаго вы так уздыхаеце? Няшчасце якое здарылася?

Цёця Каця. Вас мне шкада, Аляксандр Пятровіч.

Чарнавус. Чаго ж па мне ўздыхаць? Я ж не памёр.

Цёця Каця. Памёр чалавек, дык ужо адзін канец. Усе пamром. А гэтага ж не дай бог нікому добраму.

Чарнавус. Ды нічога такога са мною не здарылася. Я ж вось і на працу прыйшоў.

Цёця Каця. Не на ўме вам праца. Я ж бачу, не сляпая...

Чарнавус. Гэта ўсё ліхія людзі мне зрабілі. *(Зноў ходзіць. З адных дзвярэй выходзіць Зіна і натыкаецца на Чарнавуса.)*

Зіна *(адскочыўшы ўбок)*. Вой! Выбачайце, Аляксандр Пятровіч.

Чарнавус. Чаго ж выбачаць? Вы ні ў чым не вінаваты.

Зіна. Не, я... Проста я спужалася... Я не думала, што сустрэну вас тут.

Чарнавус. Вы думалі, што больш мяне не сустрэнеце? Разумею... *(Зноў ходзіць.)*

Зіна. Усё роўна, як нябожчыка сустрэла. Брр. *(Прыкалола на дошку аб'яву.)*

Зёлкін *(уваходзіць)*. Што гэта за аб'ява?

Зіна. Прачытай.

Зёлкін *(чытае)*. «...адбудзецца даклад дырэктара інстытута геалогіі А. П. Гарлахвацкага на тэму: «Новы від выкапня-жывёліны». Вось гэта вучоны! Адразу значны ўклад. Не тое што Чарнавус: дзесяць год усё нейкія гліны ды фасфарыты даследуе.

Зіна. Сланяецца вунь як цень.

Зёлкін. Не разумею, што Гарлахвацкі ліберальнічае. Даўно пара з ім развітацца.

Зіна. Шкадуе... Чулая душа ў Аляксандра Пятровіча.

Зёлкін *(раўніва)*. Асабліва да цябе.

Зіна. Зёлачка, ты зноў раўнуеш? Вось я скажу Аляксандру Пятровічу, дык ён цябе адвучыць.

Зёлкін *(грозна)*. Жарты гэтыя ты на сваёй спіне адчуеш.

Зіна захлопвае дзверы перад яго носам, Зёлкін падыходзіць да тэлефона, бярэ трубку і гаворыць, як бы нічога і не было.

Зёлкін. Пеця?.. У нас хутка даклад цікавы... Пра новы від выкапня-жывёліны. Наш дырэктар Гарлахвацкі... Не ведаю добра... Нешта цікавае выкапаў... Чалавек ён салідны, ужо калі выкапае, дык выкапае... Вельмі цікава... Бывай... *(Выходзіць.)*

Вера *(уваходзіць)*. Ну як, Аляксандр Пятровіч, дасталі грошы на экспедыцыю?

Чарнавус. Мне не да экспедыцыі, Вера Міхайлаўна.

Вера *(здзіўлена)*. Чаму?

Чарнавус. Мяне, здаецца, у ворагі залічылі.

Вера. Што ж гэта значыць? Як гэта сталася?

Чарнавус. Я і сам не ведаю, як гэта сталася. Учора лёг, як чэсны савецкі грамадзянін, а сягоння ўстаў, бачу — нешта няладнае. Некаторыя знаёмыя не пазнаюць мяне, на другі бок вуліцы пераходзяць, калі сустрэнуцца.

Вера. Можа, гэта ўсё вам здаецца?

Чарнавус. Сёння мне не дазволілі чытаць лекцыі на геафаку. Гэта ж мне напэўна не здаецца. Дэкан, які меў ласку гэта паведаміць, быў не здань, а самы рэальны дэкан, паважаны Міхаіл Дзянісавіч.

Вера. Ды не можа быць!

Чарнавус. Можа быць, Вера Міхайлаўна. Я сёння ў гэтым пераканаўся. Кніжку маю не пусцілі ў друк. Таксама скажаце — не можа быць?

Вера. Слухайце — гэта ж не жарты!

Чарнавус. Я думаю... Якія ж тут жарты?

Вера. А прычыны? Вы спрабавалі даведацца, якія прычыны?

Чарнавус. Спрабаваў... Нічога не выйшла. Пыкаюць, мыкаюць, вочы ўбок адводзяць... Нічога не разбяру. Адно мне выразна сказаў дырэктар выдавецтва: «Забярыце рукапіс, ён нам не патрэбен».

Вера *(стаіць разгубленая)*. Але ж вы за сабою ніякай віны не адчуваеце?

Чарнавус. Якая ж віна? Вось тут я сам, тут мая і праца ва ўсіх на віду.

Вера. І сувязей у вас ніякіх не было раней з людзьмі, якія аказаліся ворагамі?

Чарнавус. Я ўжо сам стараўся ўспомніць. Не было...

Вера. Чорт ведае, што такое! З гэтым жа трэба змагацца. Трэба знайсці вінаватага.

Чарнавус. А ён, падлюга, хітры,— маўчыць і не адгукаецца. Як тут яго знайсці?

Вера. А знайсці трэба.

Чарнавус. О, каб знайшоў! Я б яму, вягодніку, у вочы плюнуў.

Вера. А ён бы ўцёрся ды зноў за сваё. Не, мы расправімся з ім больш жорстка.

Чарнавус. Але гэта ж трэба кінуць працу і заняцца гэтымі бруднымі плёткамі, траціць час, трапаць нервы. Мне гэта страшна непрыемна!

Вера. Праўда, я пра гэта не падумала. Вам трэба працаваць... Я сама за гэта вазьмуся, а вы працуйце.

Чарнавус. Вы?

Вера. Так, я. Думаю, што вы дасце на гэта сваю згоду?

Чарнавус. Не дам.

Вера. Чаму? Вам прыемна быць у такім становішчы?

Чарнавус. Непрыемна, але я не хачу, каб і вы трапілі ў такое становішча.

Вера. Як гэта?

Чарнавус. Вас могуць абвінаваціць у сувязі з ворагам і выключыць з партыі.

Вера. Дык вы ж не вораг.

Чарнавус. Але ж гэта, бачыце, трэба даказаць.

Вера. Дык выходзіць, што, пакуль вы будзеце даказваць, я павінна стаяць убаку і спакойна глядзець, як чэснага савецкага чалавека топяць нягоднікі. Не, выбачайце!

Чарнавус *(расчулены)*. Вельмі ўдзячны вам! Я рад, што каля мяне блізкі чалавек, які гатоў мне памагчы. Гэта мне вялікае маральнае падтрыманне. Бо я хоць і стараюся быць бадзёрым, а мне ўсё ж такі цяжка, Вера Міхайлаўна. Я вам яшчэ не ўсё сказаў. Вораг знайшоў самае балючае месца ў маім сэрцы — ён хоча з дачкою мяне разлучыць.

Вера. А што такое з Тамарай?

Чарнавус. Прыйшла сёння з інстытута...

Вера. Выключылі?

Чарнавус. Не выключылі, але, мусіць, нейкая размова была. Прыйшла ў слязах. Пытаецца, у якіх гэта я варожых справах заблытаўся. А гэта ж дачка, Вера Міхайлаўна. Паверце, што гэта не пустое слова. Нябожчыца пакінула яе маленькую ў голад і разруху. Я на руках яе насіў. Яе дзіцячы лепет жальбу маю разганяў. Я цешыўся, як яна расла, разумнела, станавілася свядомым чалавекам... *(Змоўк узрушаны. Зёлкін высоўвае з дзвярэй галаву і падслухоўвае.)*

Вера *(кладзе Чарнавусу руку на плячо.)* Супакойцеся, Аляксандр Пятровіч. Супакойцеся, не гаруйце. Я пайду да Тамары, я ёй растлумачу ўсё. Я да вас буду часта прыходзіць. Вы не толькі не страціце дачкі, а ў вас будзе іх дзве: дазвольце і мне лічыцца вашай дачкой.

Зёлкін *(сам сабе)*. Палюбоўніцай.

Чарнавус. Вы даўно мне як дачка.

Вера. Працуючы разам з вамі два гады, я прывыкла да вас, як да роднага, палюбіла вас.

Зёлкін *(сам сабе)*. Чэснага чалавека не знайшла палюбіць.

Чарнавус. Дзякую вам за сяброўскае слова.

Вера *(жартаўліва)*. Дык прымаеце мяне за дачку?

Чарнавус. Ад усяе душы.

Вера. Дык вашу руку, Аляксандр Пятровіч, і не будзем сумаваць.

Чарнавус. Вашу чэсную руку. *(Горача паціскае і нечакана цалуе ёй руку. Вера сканфузілася.)* Выбачайце, па шчырасці.

Зёлкін *(сам сабе)*. Стары распуснік!

Вера. Вы куды цяпер?

Чарнавус. Думаю дачакацца Гарлахвацкага і з ім пагаварыць — можа, ён што ведае.

Вера. Пачакайце, я сягоння ж пагавару з Левановічам, вось толькі ў лабараторыю зайду. Гэтага нельга адкладваць. Да Тамары зайду вечарам... гадзін у восем...

Чарнавус ідзе ў пакой, а Вера да выхаду.

Зёлкін *(наўмысля трапляецца ёй насустрач)*. Добры дзень, Вера.

Вера. Добры дзень. *(Пайшла міма.)*

Зёлкін. Што ж вы... не хочаце, каб я паціснуў *(падкрэслена)* вашу чэсную руку?

Вера *(спыняецца)*. Падслухоўвалі?

Зёлкін. А хіба ў вас сакрэты якія-небудзь з Чарнавусам? Я і не ведаў, што вы выбралі сабе такую давераную асобу.

Вера. Ці не параіце мне вас выбраць?

Зёлкін. Гэта справа вашага густу і... партыйнага сумлення.

Вера. Вось як!

Зёлкін. А як жа вы думалі?

Вера. Ладна, мы яшчэ пагаворым аб гэтым. *(Пайшла.)*

Зёлкін *(адзін)*. Дзіва што пагаворым! Вылеціш з партыі, тады пагаворыш. Да Тамары яна пойдзе! Бачыў я, з якой Тамарай ты цалавалася.

Зёлкін ідзе ў свой пакой. Уваходзіць Туляга і спыняецца ля аб'явы.

Туляга. Назначаны дзень мае ганьбы... Адзін падлец будзе публічна прысвойваць сабе працу другога, а другі падлец, праклінаючы ў душы, будзе яму апладзіраваць. Ганьба, ганьба!

Гарлахвацкі *(уваходзіць)*. Ну, як мая праца?

Туляга. Ваша праца пасоўваецца, Аляксандр Пятровіч.

Гарлахвацкі. А іменна?

Туляга. Матэрыялы падбіраю.

Гарлахвацкі. Доўга капаецеся. Я ўжо дзень вызначыў. К гэтаму тэрміну павінна быць гатова.

Туляга. Пастараюся. Толькі гэта ці не занадта смела: новы від выкапня?

Гарлахвацкі. Аб гэтым вы не турбуйцеся. Смеласць — гэта ўжо мая справа, а не ваша. Вы толькі зачэпку знайдзіце.

Туляга выходзіць.

Зёлкін *(уваходзіць)*. Аляксандр Пятровіч, навіна!

Гарлахвацкі. Плётка ці праўда — прызнавайцеся.

Зёлкін. За каго вы мяне лічыце?

Гарлахвацкі. За Зёлкіна.

Зёлкін. Мне гэта нават крыўдна.

Гарлахвацкі. І цікавая навіна?

Зёлкін. Пальчыкі абліжаце.

Гарлахвацкі. Ну, выкладвайце. Толькі хутка, бо часу няма.

Зёлкін. Вера жыве з Чарнавусам.

Гарлахвацкі. Як гэта «жыве»? Я ведаю, што яна не памерла.

Зёлкін. Ну, як вам сказаць...

Гарлахвацкі. Ды скажыце як-небудзь...

Зёлкін. Ну, скажам, як я з Зінай.

Гарлахвацкі. Гэта яшчэ не страшна.

Зёлкін. Як гэта не страшна? Вы хочаце сказаць, што я... што мы...

Гарлахвацкі. Я хацеў сказаць, што гэта, мусіць, няпраўда.

Зёлкін. Як гэта няпраўда? Я сам бачыў...

Гарлахвацкі. Дзе ж вы бачылі?

Зёлкін. Тут у калідоры. Цалаваліся. Спатканне прызначылі ў яго на кватэры сёння ў восем гадзін, як Тамары не будзе дома.

Гарлахвацкі. Што, дык гэта праўда?

Зёлкін. Праўда. Я лічу, што ёй у партыі не месца.

Гарлахвацкі. Строгі ж вы чалавек... А сам беспартыйны.

Зёлкін. Выбачайце, тут цесная сувязь з ворагам, бытавое разлажэнне, распуста.

Уваходзіць Чарнавус. Зёлкін знікае.

Чарнавус. Я вас даўно чакаю, Аляксандр Пятровіч.

Гарлахвацкі. Чым магу служыць, дарагі Аляксандр Пятровіч? Вельмі шкадую, што прымусіў вас чакаць. Важная нарада была, я не мог пакінуць.

Чарнавус. Я да вас з просьбай... Дапамажыце выйсці з цяжкога становішча, у якое я трапіў з нечае ласкі.

Гарлахвацкі. А што такое з вамі здарылася? Усё, што ад мяне залежыць, я зраблю.

Чарнавус. Я больш не чытаю лекцый на геафаку.

Гарлахвацкі. Чаму?

Чарнавус. Знялі, не давяраюць.

Гарлахвацкі. Ха-ха-ха... Жартуеце, калега.

Чарнавус. Мне зусім не да жартаў.

Гарлахвацкі. Значыць, вы сур'ёзна?

Чарнавус. Зусім сур'ёзна.

Гарлахвацкі. Дык гэта ж безабразіе!

Чарнавус. Я з вамі згодзен. Толькі гэта яшчэ не ўсё безабразіе: кніжку маю таксама не пусцілі ў друк.

Гарлахвацкі. Гэта ўжо зусім свінства. Якая ж прычына?

Чарнавус. У тым вось і справа, што я нічога не магу дабіцца. Усё гэта абкружана такой таямніцай, што яны і самі не ведаюць, у чым я вінаваты.

Г а р л а х в а ц к і. Дарагі мой, дык чаго ж вы маўчыце? Ганьбяць ваша чэснае імя, а вы маўчыце! Не, так нікуды не варта. Гэта сацыяльнае зло, з якім трэба змагацца. Так жа сёння вас, а заўтра мяне могуць ашальмаваць і вывесці са строю.

Ч а р н а в у с. Могуць.

Г а р л а х в а ц к і. І якая ж, выбачайце, сволач магла вам такую штуку ўстроіць?

Ч а р н а в у с. Сапраўды. Паглядзіш вакол, здаецца, усе людзі такія сумленныя, свядомыя... Няма на каго і падумаць.

Г а р л а х в а ц к і. А можа... Вы, Аляксандр Пятровіч, праверылі сябе як мае быць? Ва ўсім?

Ч а р н а в у с. Як гэта? Я не разумею.

Г а р л а х в а ц к і. Я ў тым сэнсе, што, можа, у вашай біяграфіі ёсць якая-небудзь зачэпка, ну самая такая пусцяковіна, якая магла паслужыць повадам для плётак. Вы мяне прабачце, Аляксандр Пятровіч, я проста па-сяброўску кажу.

Ч а р н а в у с. Дзесяць разоў перадумаў я ўсё сваё жыццё і магу сказаць, палажыўшы руку на сэрца, ні ў чым не вінаваты.

Г а р л а х в а ц к і. Я ў гэтым і не сумняваўся. Цяпер я зусім спакойны за вас і... за сябе. Бо вы самі разумееце, што і я тут рызыкую чым-нічым. Каб я быў такі самастрахоўшчык, як і іншыя, дык мог бы прапанаваць вам падаць заяву аб вызваленні ад працы. Але я далёка ад гэтай думкі. Мы з вамі будзем працаваць, нягледзячы ні на якія плёткі.

Ч а р н а в у с. Я высока цаню вашу велікадушнасць.

Г а р л а х в а ц к і *(спыняецца ля аб'явы)*. Вось чакаю, што вы на гэта скажаце *(паказвае на аб'яву)*. Спадзяюся, што вы мяне не ўгробіце.

Ч а р н а в у с. Думаю, што для гэтага не будзе ніякіх падстаў.

Г а р л а х в а ц к і. Ну, як ваша экспедыцыя, Аляксандр Пятровіч?

Ч а р н а в у с. Дык вось, бачыце, замінка выйшла.

Г а р л а х в а ц к і. А вы не звяртайце ўвагі. Непрыемна гэта ўсё, я сам разумею, але ж за працай і непрыемнасці забываюцца. Тым больш, што ў вас такі мілы памочнік, вы з ёю ўсё гора забудзеце.

Чарнавус. Ёй, беднай, таксама непрыемна гэта ўсё, але трымаецца яна геройскі і мяне падбадзёрвае. Слаўная дзяўчына. Ну, дзякую вам за падтрыманне. *(Адыходзіць.)*

Гарлахвацкі *(адзін)*. Слаўная! Бач ты, стары чорт. Губа не дура. Ды цяпер табе не да дзяўчат будзе, даражэнькі.

Выходзіць. Уваходзіць Левановіч.

Левановіч *(да цёці Каці)*. У якім пакоі Вера Міхайлаўна?

Цёця Каця. Ідзіце вунь у тыя дзверы.

Левановіч. Яна там не адна?

Цёця Каця. Не, там яшчэ ёсць людзі.

Левановіч. Вызавіце яе сюды. Скажыце, што сакратар парткома Левановіч просіць на хвілінку.

Цёця Каця. Таварыш Левановіч, заступіцеся вы за нашага Чарнавуса. Шкада чалавека. Чуе мая душа, што дарэмна ўзвялі на яго гэту напасць. Не можа быць, каб гэтакі людскі чалавек ды супроць народа. Гэта нехта набрахаў на яго.

Левановіч. Будзьце спакойны, цёця Каця, чэсных людзей мы ў крыўду не дадзім. Разбяромся, у чым тут справа.

Цёця Каця. Дык пазваць Веру Міхайлаўну сюды?

Левановіч. Ага, пазавіце.

Цёця Каця ідзе па Веру. Левановіч чытае аб'яву аб дакладзе. Уваходзіць Вера.

Левановіч *(паказвае на аб'яву)*. Што гэта за даклад? Ты незнаёма?

Вера. Не. Ён яшчэ трымае ў сакрэце.

Левановіч. Не шкодзіла б пазнаёміцца.

Вера. Ты для гэтага мяне і паклікаў?

Левановіч. Не, я хацеў запытацца, ці чула ты што-небудзь пра Чарнавуса?

Вера. Чула, што на яго ўзвялі нейкі паклёп, і збіралася да цябе ісці.

Левановіч. Добра, калі паклёп.

Вера. Што ж тут добрага?

Левановіч. Я хачу сказаць — добра, калі гэта ўсё — няпраўда.

Вера. Што «гэта ўсё»? Яму ж нічога не гавораць?

Левановіч. Ходзяць чуткі, што нейкае шкодніцтва знайшлі ў яго працах.

Вера. У якіх працах?

Левановіч. Мабыць, у апошніх.

Вера. Я гэтыя працы ведаю. Яны напісаны на падставе тых матэрыялаў, у збіранні якіх я сама прымала непасрэдны ўдзел.

Левановіч. А калі ён і цябе вакол пальца абвёў?

Вера. Што ж я, па-твойму, палена бярозавае? Ні цэ, ні бэ не разумею?

Левановіч. Якую ацэнку ў Маскве атрымала яго праца?

Вера. Яшчэ няма адказу.

Левановіч. Можа, там знайшлі што-небудзь?

Вера. А я табе дакажу, што ўсё гэта брахня. Заўтра ж паеду ў Маскву і прывязу водзыў.

Левановіч. Я цябе не пасылаю пакуль што.

Вера. Сама паеду. *(Запальчыва.)* Што, не давяраеш! І мяне ў шкодніцтве падазраеш?

Левановіч. Ды не кіпяціся ты!

Вера. Буду кіпяціцца. Абвінавачванне ў шкодніцтве — гэта не пусцяковіна.

Левановіч. Вось таму, што гэта справа сур'ёзная, трэба ў ёй спакойна разабрацца.

Вера. Па-мойму — ты не з таго канца пачаў разбірацца. Трэба пацікавіцца, адкуль ідуць гэтыя плёткі.

Левановіч. Я хачу з двух канцоў адразу — хутчэй будзе. Вось даведаўся, што ты прымала ў гэтай працы ўдзел, і мне ўжо лягчэй стала. А чуткі адкуль ідуць — таксама даведаемся. У Маскву каму-небудзь сапраўды прыйдзецца паехаць. Аб гэтым мы яшчэ пагаворым. *(Уваходзіць Чарнавус.)* Добры дзень, Аляксандр Пятровіч. *(Вітаецца за руку.)* А мы з Верай Міхайлаўнай толькі што гаварылі пра вас. Значыць, і кніжку вашу не пусцілі ў друк?

Чарнавус. Не пусцілі.

Левановіч. Гэта аб чым ваша кніжка?

Чарнавус. Аб фасфарытах.

Левановіч. Вы можаце мне даць рукапіс на пару дзён? Я хацеў бы азнаёміцца.

Чарнавус. Калі ласка.

Левановіч. Вы, кажуць, і ў Маскву паслалі нейкую працу?

Чарнавус. Паслаў. Аб карысных выкапнях на тэрыторыі БССР.

Левановіч. Адказу яшчэ не атрымалі?
Чарнавус. Не. Даўно чакаю.
Левановіч. Дык вы і не ведаеце, адкуль на вас такая напасць?
Чарнавус. Не ведаю. Усё роўна як снег на галаву.
Левановіч. А ў інстытуце вам працаваць не перашкаджаюць?
Чарнавус. Не, не магу паскардзіцца.
Левановіч. Якія ў вас адносіны з Гарлахвацкім?
Чарнавус. Самыя найлепшыя.
Левановіч. Што ж, працуйце... Я думаю, што хутка гэтыя хмары рассеюцца. Высветлім, у чым тут рэч. А рукапіс, калі вам не цяжка будзе, прышліце мне заўтра ў суседні корпус, у шаснаццаты пакой.
Чарнавус. Я прашу, таварыш Левановіч, прыняць меры, каб гэта непаразуменне як найхутчэй было развязана. Справа ў тым, што на падставе маіх даных, дзяржплан праекціруе пабудову новых заводаў. Калі праца астанецца скампраметаванай, будаўніцтва можа сарвацца.
Левановіч. Я гэта ведаю. Я буду прасіць, каб назначылі аўтарытэтную камісію, якая можа ўстанавіць каштоўнасць вашай працы і высветліць усялякія іншыя акалічнасці.
Чарнавус. Гэта лепш за ўсё.

Левановіч выходзіць на двор, Чарнавус і Вера ў пакой. Уваходзіць незнаёмая жанчына.

Незнаёмая жанчына *(да цёці Каці)*. Скажыце, дырэктар інстытута ёсць?
Цёця Каця. У кабінеце.
Незнаёмая жанчына. Кажуць, у вас ёсць халтурка для машыністкі?
Цёця Каця. Запытайцеся, можа і ёсць.
Незнаёмая жанчына *(ахарошваецца перад люстэркам)*. Ён у вас не вельмі строгі? Нічога, што я патрывожу?
Цёця Каця. Нічога.
Незнаёмая жанчына. Я-то крыху чула пра яго. *(Падыходзіць да кабінета і намерваецца пастукаць. Дзверы адчыняюцца, і высоўваецца Гарлахвацкі.)* Можна к вам, таварыш дырэктар? У вас, казалі, для машыністкі работа ёсць?

Гарлахвацкі. Выбачайце, у мяне неадкладная справа. Зайдзіце праз паўгадзіны. Цёця Каця, скажыце Зёлкінай, каб яна прыйшла да мяне з паперамі.

Цёця Каця. Зараз. *(Ідзе па Зёлкіну.)*

Незнаёмая жанчына. Зёлкіна... Гэта тая, Зіначка. Паглядзім, што за яна!

Зёлкіна з паперамі праходзіць у кабінет дырэктара.

Незнаёмая жанчына. Нічога асаблівага на ёй няма. Толькі слава, што Зёлкіна.

Да дзвярэй кабінета падыходзіць Зёлкін.

Зёлкін *(цягне за ручку дзвярэй)*. Замкнёна.

Незнаёмая жанчына. Ён заняты.

Зёлкін. З кім жа ён заняты?

Незнаёмая жанчына. З Зёлкінай. Не скора, відаць, вызваліцца.

Зёлкін. Чаму вы так думаеце?

Незнаёмая жанчына. Папер шмат панесла.

Зёлкін. А вы ўпэўнены, што гэта Зёлкіна?

Незнаёмая жанчына. Яе гэтак называлі. А так я не знаю. Чула крыху...

Зёлкін. Што ж вы пра яе чулі?

Незнаёмая жанчына. Глупства, не варта пераказваць.

Зёлкін. Гавораць, мусіць, што яна з Гарлахвацкім гуляе?

Незнаёмая жанчына. Можа, гэта і няпраўда. Ці мала што гавораць.

Зёлкін. А муж тут працуе і нічога не ведае.

Незнаёмая жанчына. Чаму не ведае. Ён, кажуць, такі шаптун і пляткар, што без яго ні адна плётка не абыходзіцца. Ведае, але зрабіць нічога не можа.

Зёлкін. Гэта няпраўда. Каб ведаў, дык ён бы тут разнёс усё на свеце. Я ж яго знаю... Чым яны там заняты так доўга? *(Нагінаецца і хоча паглядзець у замочную шчыліну.)*

Незнаёмая жанчына. Ну, ну! Вось гэтага я ад вас не чакала.

Зёлкін *(агрызаючыся)*. Чаго вы не чакалі?

Незнаёмая жанчына. Каб вы ў шчыліну падглядалі!

З ё л к і н. А вам што да таго?

Незнаёмая жанчына. Непрыгожа.

З ё л к і н. Цьфу ты, назола! Вось прыстала! *(Адыходзіць.)*

Незнаёмая жанчына. А яшчэ мужчына! Трэба мець вытрымку, грамадзянін!

Уваходзіць Анна Паўлаўна і накіроўваецца да дзвярэй кабінета.

Незнаёмая жанчына. Заняты, не прымае.

Анна Паўлаўна. З кім жа ён так заняты?

Незнаёмая жанчына. З Зёлкінай.

Анна Паўлаўна. З Зёлкінай?

Незнаёмая жанчына. Так.

Анна Паўлаўна. І даўно ён заняты?

Незнаёмая жанчына. Я мінут дваццаць ужо сяджу.

Анна Паўлаўна. А што яна за асоба такая, што ён пры ёй не прымае?

Незнаёмая жанчына. А вы хіба яе не ведаеце?

Анна Паўлаўна. Адкуль мне ведаць?! Я тут не працую.

Незнаёмая жанчына. Жанчына, кажуць, прыемная.

Анна Паўлаўна. Дык і што ж, што прыемная?

Незнаёмая жанчына. А з прыемнай жанчынай прыемна час правесці.

Анна Паўлаўна. Дазвольце! Але ж ён жанаты.

Незнаёмая жанчына. Дык і што ж?

Анна Паўлаўна. Дык у яго ж ёсць жонка. Нашто ж яму нейкая Зёлкіна?

Незнаёмая жанчына. А жонка, кажуць, страшэнная ведзьма.

Анна Паўлаўна. Гэта хлусня. Я чула, што яна досыць прыгожая жанчына.

Незнаёмая жанчына. Кажуць, дзень і ноч яго пілуе. А ён, як вырвецца, дык і шукае з другімі ўцехі.

Анна Паўлаўна. Ах, паскуднік! Я яму такую ўцеху дам, што ён век не забудзе! *(Кідаецца да дзвярэй.)*

Незнаёмая жанчына *(усхопліваецца)*. Ай, што я нарабіла! Гэта ж жонка! *(Выбягае.)*

Анна Паўлаўна *(стукае кулакамі ў дзверы).* Адчыні! Адчыні! Адчыні, сабачыя твае вочы! Усё роўна ж я да цябе дабяруся. *(Стукае.)* Дабяруся, ірад, нідзе ты не дзенешся! *(Стукае ў дзверы з усяе сілы.)*

Прыбягаюць цёця Каця, Зёлкін і другія супрацоўнікі.

Галасы. Што такое? Што здарылася?

Анна Паўлаўна. Дайце ключ хутчэй! Няшчасце здарылася.

Зёлкін. Цёця Каця, ключ ад французскага замка! Хутчэй ключ давайце!

Кабінет Гарлахвацкага.

Гарлахвацкі *(мітусіцца па кабінеце).* Ах, чорт! Уліплі мы што называецца. Чуеце, як бушуе мая ведзьма?

Зіна. Можа лепш адчыніць?

Гарлахвацкі. Баюся, што ад вашай завіўкі нічога тады не астанецца.

Зіна. Няўжо біцца будзе?

Гарлахвацкі. Можаце не сумнявацца. На гэта я ўжо маю практыку.

Зіна. Дык што ж рабіць?

Гарлахвацкі. А я, думаеце, ведаю? *(Падыходзіць да акна.)* У двары нікога няма... Паспрабаваць у акно выскачыць...

Зіна. Зімою ў акно?

Гарлахвацкі. У часе стыхійнага бедства людзі не разбіраюць, зіма ці лета, а ратуюцца, як хто можа.

Зіна. А я што буду рабіць?

Гарлахвацкі. І вы таксама.

Зіна *(з жахам).* У акно? Нізашто не палезу.

Гарлахвацкі. Дык аставайцеся, я адзін палезу. *(Бярэ партфель і накіроўваецца да акна.)*

Зіна *(з жахам).* Нізашто не астануся! Яна мяне з'есць. *(Плача.)*

Гарлахвацкі. Кіньце вы скуголіць. І без вас моташна. *(Глядзіць у акно.)* Чакайце! Вунь Туляга ідзе з лабараторыі. Мы, здаецца, выратаваны. *(Адчыняе акно і крычыць.)* Таварыш Туляга!.. Таварыш Туляга! Мікіта Сымонавіч! Сюды на хвілінку. Лезьце на падаконнік. Лезьце, лезьце, не саромейцеся! *(Паказваецца галава Тулягі.)*

Туляга. У чым справа, Аляксандр Пятровіч?

Гарлахвацкі. Вы мне патрэбны, лезьце сюды ў пакой.

Туляга. Дык нашто ж? Я ж магу праз дзверы.

Гарлахвацкі. Лезьце, я вам кажу.

Туляга. Неяк няёмка, людзі глядзяць.

Гарлахвацкі. Я вам загадваю, гаспадзін палкоўнік! *(Туляга паслушна ўлазіць у пакой.)* Пабудзьце з гэтай жанчынай,— вось і ўсё, што ад вас патрабуецца.

Туляга *(калоцячыся)*. Нічога не разумею, Аляксандр Пятровіч. Хоць зарэжце...

Гарлахвацкі. Вы былі з ёю. Мяне тут зусім не было. Зачыніце за мною акно. Цяпер разумееце?

Туляга. Прызнацца, не зусім.

Гарлахвацкі *(шыпіць)*. Гаспадзін палкоўнік!.. Не прыкідвайцеся дурнем!

Туляга. Разумею, Аляксандр Пятровіч! Усё разумею.

Гарлахвацкі. Даўно б так. *(Вылазіць праз акно на вуліцу. Туляга зачыняе за ім акно.)*

Туляга *(разводзіць рукамі)*. Нічога не разумею. Растлумачце хоць вы, таварыш Зёлкіна.

Зіна *(выціраючы слёзы)*. Зараз вас біць будуць.

Туляга. Мяне? За што ж мяне біць?

Зіна. Вунь ужо дзверы адмыкаюць.

Шырока расчыняюцца дзверы. У кабінет урываецца Анна Паўлаўна, за ёю астатнія. Усе на момант аслупянелі, убачыўшы Тулягу з Зінай. Потым гнеў Анны Паўлаўны змяніўся прыступам рогату.

Зёлкін *(да Зіны)*. Дык вось ты з кім, нягодніца!

Зіна. Адстань! *(Адштурхоўвае яго і, лавіруючы між натоўпу, выходзіць.)*

Зёлкін. А з вамі, даражэнькі, я зараз расквітаюся! *(Падступае з кулакамі да Тулягі.)*

Туляга *(засланяе твар рукамі)*. Што вы да мяне маеце, таварыш Зёлкін?!

Зёлкін. Я табе пакажу, стары распуснік! *(Хоча ўдарыць. Уваходзіць Гарлахвацкі з партфелем.)*

Гарлахвацкі. Што тут робіцца такое? У чым справа?

Анна Паўлаўна *(падбягае да яго)*. Ой, Шура, каб ты бачыў, што тут было!

Г а р л а х в а ц к і. Дык тут і цяпер безабразіе.

А н н а П а ў л а ў н а. Зёлкіну вось з гэтым *(паказвае на Тулягу)* засталі тут.

Г а р л а х в а ц к і. Ах, якая брыдота! Другога месца не знайшлі.

А н н а П а ў л а ў н а. А жанчына тут нейкая была ў калідоры ды выдумала, што гэта ты з Зёлкінай.

Г а р л а х в а ц к і. Што яшчэ за жанчына?

А н н а П а ў л а ў н а. Ліха яе ведае, незнаёмая. Такая языкастая баба. Ды яна тут недзе. *(Аглядаецца.)* Не, уцякла ўжо.

Г а р л а х в а ц к і. Нічыпар, лаві яе там! Чорт знае што! З вуліцы зброд усялякі лезе ў кабінет. Пляткараць, распуснічаюць. *(Да Тулягі.)* Ну і вы таксама... Стары чалавек! Пасаромеўся б. Ва ўстанове, ды яшчэ ў маім кабінеце, дазваляць сабе такія рэчы!

Т у л я г а. Аляксандр Пятровіч... Гэта бязлітасна... Вы ж самі ведаеце...

Г а р л а х в а ц к і *(грозна)*. Нічога я не ведаю, таварыш Туляга! Хаця мне і трэба было б ведаць, адкуль у вас такія прывычкі. *(Туляга часта моргае вачыма і кусае губы.)* Ды ладна, таварышы. Я думаю, што мы будзем велікадушнымі і даруем яму на гэты раз, узяўшы слова, што больш нічога падобнага ён сабе не дазволіць. Спадзяюся, што смецце з хаты выносіць вы не будзеце, каб гэта не лягло бруднай плямай на нашу ўстанову. Прашу спакойна разысціся і працаваць. *(Крадком ад жонкі гаворыць Тулягу, які выходзіць апошнім.)* Спадзяюся, што ў вас хопіць розуму не балбатаць пра гэта. *(Усе разыходзяцца. Астаюцца толькі Гарлахвацкі і Анна Паўлаўна.)*

Г а р л а х в а ц к і *(да жонкі, калі Туляга выйшаў)*. Ну што ты скажаш на гэта? Ха-ха-ха... *(Рагоча ўсё больш і больш, паддаючы сабе ахвоты.)*

А н н а П а ў л а ў н а. Такі ціхоня, размазня? Хто б гэта мог падумаць!.. Ха-ха-ха.

Г а р л а х в а ц к і. Сівізна ў бараду, а чорт у рабрыну.

А н н а П а ў л а ў н а. А тая пляткарка сказала, што гэта ты з Зёлкінай зачыніўся. Я чуць дом не разбурыла.

Г а р л а х в а ц к і. Ах, ах, ах! Як гэта нядобра! І заўсёды ж так. Напляце табе якая-небудзь баба, а ты, не праверыўшы, з кіпцюрамі на мяне кідаешся.

Анна Паўлаўна. Ну, годзе, мір! *(Абнімае яго за шыю і цалуе.)*

Гарлахвацкі *(трэпле яе па плячах.)* Бядовая ты ў мяне, Нюра.

Анна Паўлаўна. Як твая навуковая праца?

Гарлахвацкі. Праца амаль што гатова. Вунь, глядзі, які ў мяне тут навуковы апарат.

Анна Паўлаўна *(пяшчотна)*. А як машына? Хутка будзе?

Гарлахвацкі. Чакай, пацярпі крыху. Будзе табе белка, будзе і свісток. *(Стук у дзверы.)* Зайдзіце!

Уваходзіць Левановіч.

Гарлахвацкі. А-а! Нарэшце і партыйнае кіраўніцтва ўспомніла пра нас, грэшных. Пара, даўно пара, а то мы без кіраўніцтва можам тут памылак нарабіць. *(Анна Паўлаўна выходзіць.)* Ты чуў, якую штуку адмачыў Туляга.

Левановіч. Туляга? Па-мойму, ён не здольны ні на якія штукі.

Гарлахвацкі. І я так думаў. Адно ж сапраўды — у ціхім балоце чэрці вядуцца. Некалькі хвілін назад яго накрылі з Зёлкінай у маім кабінеце.

Левановіч. Ды што ты!

Гарлахвацкі. Вось табе і што ты.

Левановіч. Нізашто не паверу.

Гарлахвацкі. Запытай у людзей. Я тут яму пры ўсіх праборку даваў, а ён стаіць ды толькі вачыма маргае.

Левановіч. Не падазраваў у яго такіх здольнасцей.

Гарлахвацкі. У нас тут розных талентаў хапае.

Левановіч. Скажы, ты не ведаеш, што такое з Чарнавусам?

Гарлахвацкі. А я хацеў у цябе запытацца, што з ім такое?

Левановіч. Але ж ты чуў што-небудзь?

Гарлахвацкі. Ходзяць нейкія чуткі. Быццам шкодніцтва нейкае ў яго працах выявілі, зноў жа сувязі нейкія.

Левановіч. Ты не правяраў, адкуль гэтыя чуткі?

Гарлахвацкі. Гэта нічога не рабі, толькі правярай. А працу за мяне хто будзе пісаць? Туляга?

Лeвaновіч. Дзіўная бесклапотнасць! Таго ўсюды з працы знялі, а яму хоць бы што.

Гарлахвацкі. Загадаеш і мне яго зняць? Я не самастрахоўшчык. Праверым, тады будзе відаць.

Левановіч. Як ты мысліш сабе гэту праверку?

Гарлахвацкі. Трэба назначыць аўтарытэтную камісію, якая павінна выехаць на месца, дзе ён рабіў геалагічныя доследы.

Левановіч. Хто, па-твойму, у гэтую камісію павінен увайсці?

Гарлахвацкі. Баюся, што мне, як дырэктару інстытута, ад гэтага не выкруціцца. Ты ж мяне не вызваліш?

Левановіч. Дапусцім, што не. А яшчэ хто?

Гарлахвацкі. Можна яшчэ Зёлкіна. Ну і Тулягу.

Левановіч. І колькі ж часу зойме гэта праверка?

Гарлахвацкі. Каля года.

Левановіч. Што?!

Гарлахвацкі. У зімніх умовах рабіць нічога нельга, а за лета хаця [illegible] нам управіцца. Прыйдзецца ж бурэнне рабіць нанова.

Левановіч. Гэта значыць сарваць увесь план работы інстытута і трымаць цэлы год пад падазрэннем Чарнавуса.

Гарлахвацкі. Што ты зробіш! Даваряць яму асабліва не прыходзіцца. Няхай корпаецца тут пад маім наглядам.

Левановіч. Я гаварыў з Верай. Яна галавой ручаецца, што гэта паклёп.

Гарлахвацкі. На гэта яна мае свае прычыны.

Левановіч. Яна з ім разам працуе.

Гарлахвацкі. Больш таго — кажуць, што яна з ім жыве.

Левановіч *(недаверліва глядзіць на Гарлахвацкага)*. Ты гэта праверыў?

Гарлахвацкі *(смяецца)*. Вось дзівак! Як жа я магу праверыць?

Левановіч *(дапытліва)*. А можа, гэта няпраўда?

Гарлахвацкі. Можа, і няпраўда. За правільнасць чутак не ручаюся. Урэшце, ты сам можаш пераканацца: сягоння ў восем гадзін вечара ў іх спатканне ў Чарнавуса на кватэры.

Лeвановіч. Адкуль у цябе такія весткі?

Гарлахвацкі. Весткі пэўныя, можаш не сумнявацца.

Лeвановіч. Тут у цябе такое творыцца, што сам чорт не разбярэ. Натыкаешся на сюрпрызы, дзе іх зусім не чакаеш.

Гарлахвацкі. Такую спадчыну я атрымаў. Чыстка патрэбна. З некаторымі работнікамі прыйдзецца развітацца.

Лeвановіч. А замяніць кім?

Гарлахвацкі. Заменім. У мяне ёсць на ўвазе добрыя работнікі, якія ахвотна пойдуць да мяне працаваць, калі ім забяспечыць належныя ўмовы. Вось я толькі ад працы крыху вызвалюся, тады мы з табой навядзём тут парадак. Мне не ўпершыню гэтым займацца.

Лeвановіч *(у роздуме)*. Парадак тут сапраўды прыйдзецца навесці.

Гарлахвацкі. Між іншым, дваццаць другога я даклад чытаю на вучоным савеце. Прыходзь паслухаць.

Лeвановіч. Я ў тваіх мамантах нічога не разумею.

Гарлахвацкі. Я пішу, каб усім было зразумела. Для мас жа пішу. Гэта будзе пробны камень і для Чарнавуса. Магчыма, што ён паспрабуе зганьбіць маю працу і скампраметаваць мяне як савецкага вучонага. Тады мы яго і выкрыем.

Лeвановіч *(убок)*. Вось ты куды гнеш! *(Да Гарлахвацкага.)* Думаеш, што ён асмеліцца на гэта?

Гарлахвацкі. Калі ён сапраўды вораг, дык правецца,— быць не можа.

Лeвановіч. А мы яго, шэльму, за вушка ды на сонейка!

Гарлахвацкі. Як міленькага!

Лeвановіч. А калі ён не правецца, а пахваліць твой даклад?

Гарлахвацкі. Ды я не сцвярджаю, што ён абавязкова вораг. Можа, і пахваліць.

Лeвановіч. А здорава ты прыдумаў! Гэта ж можа вельмі хораша выйсці. Цікава! Прыйдзецца прыйсці.

Гарлахвацкі. Дык прыйдзеш?

Левановіч. Абавязкова. Бывай! *(Выходзіць.)*

Гарлахвацкі *(адзін)*. Правяральшчык знайшоўся. Я, брат, такія акуляры настаўлю, што табе і чорнае белым пакажацца. Не такіх за нос вадзілі!

Заслона.

АКТ III

КАРЦІНА 1-я

Калідор. Уваходзяць Чарнавус і Вера з «Правдой» у руцэ.

Вера. Чыталі сёння «Правду»?

Чарнавус. Яшчэ не чытаў.

Вера. Тут вам дапамога!

Чарнавус. Мне? Якая дапамога?

Вера. Пра вас гаворыцца.

Чарнавус. Пра мяне? Пакажыце.

Вера. Вось тут.

Чарнавус *(чытае)*. «Об ошибках парторганизаций при исключении коммунистов из партии...» *(Бегла праглядае.)*

Вера. Прачытайце вось гэты абзац.

Чарнавус *(чытае)*. Известно, далее, немало фактов, когда замаскированные враги народа, вредители-двурушники в провокационных целях организуют подачу клеветнических заявлений на членов партии и под видом «развертывания бдительности» добиваются исключения из рядов ВКП(б) честных и преданных коммунистов, отводя тем самым от себя удар и сохраняя себя в рядах партии».

Вера. Цяпер зразумелі?

Чарнавус. Тут гаворыцца пра няправільныя выключэнні з партыі камуністаў, а я, як вам вядома, беспартыйны.

Вера. Чэсны і адданы. А такіх беспартыйных ворагі народа таксама стараюцца ашальмаваць.

Чарнавус. Гэта праўда.

Вера. Ну, давайце далей пачытаем. Я таксама яшчэ не ўсё прачытала. *(Садзяцца і ўглыбляюцца ў газету.)*

Чарнавус *(прачытаўшы)*. Здорава!.. *(Чытае моўчкі.)* Правільна! *(Чытае ўслых.)* «...стремящегося

путем проведения мер репрессий перебить наши большевистские кадры, сеять неуверенность и излишнюю подозрительность в наших рядах». Іменна, яны ж так і робяць! Як гэта адразу становіцца зразумелым!

Уваходзіць Зёлкін. Ён ступае нячутна, каб падысці і штонебудзь падслухаць.

Вера *(не аглядаючыся)*. Не турбуйцеся, таварыш Зёлкін, у нас ніякіх сакрэтаў няма.

Зёлкін. Я і не турбуюся. Дарэмна вам здалося.

Вера. Не здалося, а я ў люстэрка бачу. Ідзіце лепш пачытайце, што тут пра вас пішуць.

Зёлкін. Пра мяне? Дзе гэта?

Вера. Ды вось хоць бы гэты абзац прачытайце.

Зёлкін *(прачытаўшы, зморшчыўся)*. Жарты жартамі, а ў нас таксама ёсць паклёпнікі.

Вера. Вы кажаце шчырую праўду.

Зёлкін. Напрыклад, наша цёця Каця вельмі любіць языком патрапаць.

Вера. «А он украдкою кивает на Петра».

Гарлахвацкі ўваходзіць і здалёк яшчэ размахвае газетай.

Гарлахвацкі. Вітаю, таварышы! Вітаю з выдатным дакументам! Чыталі!

Вера. Чытаем.

Гарлахвацкі. Гэта дакумент! Проста пальцам паказваюць на ворагаў, двурушнікаў, здраднікаў, усялякіх прахвостаў. Нам астаецца толькі руку працягнуць і за каўнер схапіць. Тут ён увесь як на далоні! А ўявіце цяпер становішча гэтага самага подлага двурушніка! Ён жа ідзе па вуліцы, і яму здаецца, што ўсе на яго пальцам паказваюць — вось кар'ерыст! вось двурушнік! вось паклёпнік! Ён стараецца надзець маску чэснага савецкага чалавека, але грозная рука адплаты ўжо ўзнята над ім. Вось-вось сарве маску і выставіць яго на суд, на ганьбу, на ўсеагульную зняважу. Кола вакол яго звужаецца ўсё больш і больш. Тыя людзі, якія раней перад ім баяліся слова пікнуць, цяпер узнімаюць галаву і гатовы на ўвесь свет крыкнуць, што ён за чалавек. Яго мізэрная душа апынулася ў пятках. Ён шукае сабе шчыліны, каб схавацца, а грозны голас грыміць над самым яго вухам: «Дудкі, грамадзянін Зёлкін! Нідзе ты ад нас не схаваешся!»

Зёлкін *(спужаўся)*. Што вы, Аляксандр Пятровіч!

Гарлахвацкі. Ха-ха-ха... Не пужайцеся, я жартую.

Чарнавус. Ды вы проста артыст, Аляксандр Пятровіч.

Гарлахвацкі. Закінуў цяпер, а некалі я іграў у драматычным гуртку.

Вера. Вы так па-майстэрску разыгрываеце, як быццам і нарадзіліся для гэтай ролі.

Гарлахвацкі *(пераходзячы на сур'ёзны тон)*. Так, таварышы, за двурушнікаў і паклёпнікаў мы цяпер возьмемся па-сапраўднаму. Калі прыгледзецца, дык і ў сваім асяроддзі мы знойдзем такіх. Ім цяпер не паздаровіцца. *(Накіроўваецца да дзвярэй кабінета, потым спыняецца.)* Аляксандр Пятровіч, можна вас на хвілінку?

Чарнавус падыходзіць да Гарлахвацкага, той адводзіць яго ўбок.

Чарнавус. Чым магу служыць?

Гарлахвацкі. Я проста хацеў запытацца, як ваша справа, ды пры ўсіх нязручна.

Чарнавус. Усё так жа.

Гарлахвацкі. Нічога, не падайце духам. Вось я толькі крыху ад працы вызвалюся, даклад прачытаю, а тады сам займуся вашай справай.

Чарнавус. Я вам буду вельмі ўдзячны.

Гарлахвацкі. А працу сваю я ўжо скончыў, Аляксандр Пятровіч.

Чарнавус. Ну, вітаю вас!

Гарлахвацкі. Дзякую. Думаю, што вы гэтым не абмяжуецеся, а прыйдзеце паслухаць.

Чарнавус. З вялікай прыемнасцю.

Гарлахвацкі. І пакрытыкуеце мяне, як належыць. Прызнацца, я вас пабойваюся крыху.

Чарнавус. У мяне да вас самыя найлепшыя пачуцці.

Гарлахвацкі. Дык падтрымаеце? Ваша слова для мяне многа значыць, хоць я і атрымаў ужо водзыў з Масквы ад Анікеева.

Чарнавус. Атрымалі ўжо?

Гарлахвацкі. Так. Скончыў я працу даўно, але не гаварыў аб гэтым, чакаў, што мне Масква скажа.

Чарнавус. Ну, калі вы маеце водзыў Анікеева, тады мая ацэнка для вас мала значыць.

Гарлахвацкі. Не скажыце. Вашу думку я вельмі высока цаню. Дык так, Аляксандр Пятровіч,— дружба і ўзаемная дапамога.

Чарнавус. Дзякую за давер'е. У такі момант для мяне гэта многа значыць.

Гарлахвацкі. Між іншым, вы цяпер мала зарабляеце. Можа, вы адчуваеце нястачу ў чым?

Чарнавус. Дзякую... Я да раскошы не прывык.

Гарлахвацкі. Вы мне даруйце, я пытаюся на правах друга. Можа, вам грошы патрэбны?

Чарнавус. Вельмі дзякую, Аляксандр Пятровіч. Пакуль што я магу абысціся, а калі трэба будзе, тады я звярнуся да вас.

Гарлахвацкі. А то я мог бы вам забяспечыць паўтысячы якой-небудзь.

Чарнавус. Шчыра дзякую.

Гарлахвацкі. Глядзіце. Калі што якое, дык звяртайцеся проста да мяне. Я заўсёды буду рад. *(Ідзе ў свой кабінет.)*

Чарнавус *(падыходзячы да Веры)*. Цудоўны чалавек!

Вера. Хто? Гарлахвацкі?

Чарнавус. Так. Ён сапраўды ўмее паклапаціцца аб жывым чалавеку.

Вера. Я таксама была аб ім добрай думкі.

Чарнавус. А цяпер хіба не?

Вера. А цяпер ён мне здаецца крыху загадачным. Быў адзін такі выпадак, што я не ведаю, што і думаць пра яго.

Чарнавус. Вы занадта строгая да людзей. Можа, вас хто ў падман увёў наконт яго.

Вера. Баюся, каб ён сам не ўвёў нас у падман.

Чарнавус. Ну, што вы! Я такой і думкі не дапускаю.

Праходзіць Туляга з «Праўдой» у руках.

Вера. А вось запытаемся ў Тулягі. Мікіта Сымонавіч!

Туляга. Я вас прасіў бы забыцца аб маім існаванні.

Вера. Я гэтага не заслужыла, Мікіта Сымонавіч. Выбачайце, калі так. А мы тут гаварылі з Аляксанд-

рам Пятровічам пра Гарлахвацкага і хацелі запытацца, што вы думаеце пра яго?

Туляга. Што я пра яго думаю! Цудоўны чалавек!

Чарнавус *(да Веры)*. Вось бачыце!

Туляга. Свет прайдзіце, другога такога не знойдзеце.

Чарнавус. Я ж ёй таксама кажу, што ён надзвычайны чалавек!

Туляга. Вось іменна — надзвычайны. Шчыры, душэўны. Гатоў з чалавекам апошнім падзяліцца.

Вера. Нават?

Туляга. Больш таго, нават каханую жанчыну гатоў уступіць другому.

Вера. Ці не занадта ўжо?

Туляга. Шчырую праўду кажу вам, паверце майму вопыту.

Вера *(здзіўлена)*. Вашаму вопыту?

Туляга. Так, майму вопыту.

Вера. Расшыфруйце, Мікіта Сымонавіч, што гэта значыць?

Туляга. Потым, другім разам.

Вера. А скажыце, што вы думаеце аб ім як аб вучоным?

Туляга. А чаму гэта мне першаму трэба аб ім думаць? Дзякую за ласку, думайце самі.

Вера. Як першаму? Мы ж у чаргу не становімся, каб думаць.

Туляга *(паказвае на аб'яву)*. Вось паслухаеце даклад, тады будзеце думаць што сабе хочаце.

Вера. Вы так гаворыце, як быццам нешта ведаеце пра гэты даклад.

Туляга. Нічога не ведаю. *(Пайшоў.)*

Вера *(іранічна)*. Страшэнна засакрэчаны чалавек!

Туляга *(варочаецца. Гаворыць шчыра)*. Ведаеце што... Лепш бы я памёр на той час, калі будзе чытацца гэты даклад.

Чарнавус. Дзіўнае жаданне, Мікіта Сымонавіч!

Туляга. Выступаць жа прыйдзецца. А гэта для мяне горай смерці.

Чарнавус. То не выступайце. Ніхто ж вас не прымусіць.

Туляга. Не выступіш — ён гэтага не даруе.

Вера *(насмешліва)*. Становішча ў вас, сапраўды, бязвыхаднае. Астаецца толькі тут жа, пад гэтай аб'явай, легчы і памерці.

Туляга. Ёсць яшчэ адзін выхад.

Вера. Які?

Туляга. Але на гэта смеласць патрэбна, а яе ў мяне зроду не было.

Чарнавус. Чаго вы загадзя мучыцеся, Мікіта Сымонавіч? А можа, даклад якраз будзе такі, што мы выслухаем яго з прыемнасцю.

Туляга. Які б ён ні быў, я прыемнасці ад яго не буду мець.

Чарнавус. Якія ж прычыны вашага адчаю?

Туляга. Прычыны ёсць, Аляксандр Пятровіч! Паверце мне на слова!

Вера. Ведаеце, што я вам сур'ёзна параю, таварыш Туляга?

Туляга. Што вы мне сур'ёзна параіце?

Вера. Плюньце вы на ўсе гэтыя страхі і будзьце савецкім чалавекам.

Туляга. Кажаце, плюнуць на страхі?

Вера. Плюньце!

Туляга. А скажыце, вы былі калі-небудзь дзянікінскім палкоўнікам?

Вера. Не, не прыходзілася.

Туляга. Гэта і відаць... *(Пайшоў.)*

Вера *(наўздагон)*. Мікіта Сымонавіч!

Туляга *(спыняецца, не паварочваючыся)*. Я. Што вы хацелі яшчэ сказаць?

Вера. Я ж не веру, што гэта вы былі з Зіначкай.

Туляга *(шпарка паварочваецца)*. Як гэта вы не верыце? Гэта ўсе бачылі.

Вера. А я ўсё-такі не веру. Не магу паверыць.

Туляга *(падыходзіць да яе)*. І не верце, Вера Міхайлаўна!.. Я заўсёды думаў, што ў вас вельмі чулая і добрая душа. *(Расчулены пацікае руку Веры.)* Дзякую, дзякую!

Вера *(здзіўленая)*. За што ж, Мікіта Сымонавіч?

Туляга. За чыстыя думкі, за чэснасць. *(Яшчэ раз пацікае ёй руку і шпарка выходзіць.)*

Вера *(гледзячы ўслед яму)*. Дзіўна!

Чарнавус. Гэта гісторыя з Зёлкінай — сапраўды дзіўная гісторыя!

Вера. Вельмі дзіўная. Я думаю, ці не шантаж тут які-небудзь?

Чарнавус. На вачах ва ўсіх. Які тут можа быць шантаж?

Вера. І ўсё-такі тут нейкая загадка. Гэта відаць і з яго слоў. Аднак жа трэба ісці збірацца. Сягоння я еду ў Маскву.

Чарнавус. Такім чынам, вы і на дакладзе Гарлахвацкага не будзеце?

Вера. Можа, паспею вярнуцца.

Чарнавус. Шкада, калі спозніцеся. Даклад абяцае быць цікавым.

Вера. Пасля пазнаёмлюся. Ну, пажадайце мне ўсяго найлепшага.

Чарнавус. Ад душы жадаю...

Вера. Чакайце мяне з радаснай весткай... Бывайце! *(Выходзіць.)*

Чарнавус *(адзін)*. Гэта мне была б падтрымка. *(Выходзіць.)*

Туляга *(уваходзіць з газетай у руках)*. Вера Міхайлаўна!.. Яе ўжо няма. Што ж мне рабіць? Я ж павінен каму-небудзь сказаць пра гэта. Гэта ж ён вораг, а не я, дык няхай яму і страшна будзе.

УваходзіцьЛекановіч.

Левановіч. Дзень добры, таварыш Туляга! *(Вітаецца за руку.)* Як жывём?

Туляга. Пахваліцца не магу, таварыш Левановіч. Жыву і сам сябе не паважаю.

Левановіч. Што так?

Туляга. Прачытаў вось я *(паказвае газету)* пастанову Пленума, і мне сорамна стала.

Левановіч. Чаго ж вам сорамна?

Туляга. Што я такі баязлівы, нікчэмны чалавек, маладушны да нізасці.

Левановіч. Ці не занадта жорстка вы бічуеце сябе?

Туляга. Не, не занадта. Вы яшчэ не ведаеце, у чым справа.

Левановіч. Я дагадваюся, што вы хочаце мне сказаць, у чым гэта справа.

Туляга. Іменна хачу, ды баюся, што не паверыце.

Левановіч. Гаварыце, паверу.

Туляга. Калі я, напрыклад, скажу, што ведаю аднаго такога двурушніка...

Левановіч. У чым жа справа? Вы можаце ведаць такога.

Туляга. Што ён ілжэвучоны, ашуквае партыю і савецкую грамадскасць, што ён шальмуе чэсных работнікаў.

Левановіч. Бываюць і такія. Аб іх жа і гаворыцца ў пастанове Пленума.

Туляга. А калі я, напрыклад, скажу, што ён арудуе ў нашай установе?

Левановіч. Магчыма, што я дрэнна ведаю людзей.

Туляга. А калі я скажу, напрыклад, што гэта наш паважаны дырэктар Аляксандр Пятровіч Гарлахвацкі?

Левановіч. Гм... у яго, вядома, ёсць недахопы, але баюся, што вы тут крыху пераўвялічваеце.

Туляга. Ну вось, я ж казаў, што вы не паверыце! Яшчэ мяне паклёпнікам палічыце.

Левановіч. Вы самі разумееце, таварыш Туляга, што гэта цяжкае абвінавачванне. У вас, напэўна, ёсць якія-небудзь доказы?

Туляга. Канкрэтных доказаў няма. Я толькі ведаю, што ён невук, у палеанталогіі нічога не разумее і не можа адрозніць косці выкапня ад звычайнай кароўяй косткі.

Левановіч. А як жа ён працу піша?

Туляга. Не піша ён ніякай працы.

Левановіч. Вось жа аб'ява.

Туляга. Батрака ён сабе знайшоў, той яму піша.

Левановіч. Не разумею.

Туляга. Я пішу яму працу.

Левановіч. Чаму ж вы гэта робіце?

Туляга. Таму, што ён мяне прымусіў пагрозамі, а я спужаўся. Пры якіх абставінах, я вам потым раскажу. Цяпер мне прыходзіцца альбо ісці на подласць, альбо праявіць мужнасць і выкрыць яго.

Левановіч. Калі так, дык мы яго зараз жа можам выкрыць. Я пакліч у яго сюды, і ўсё высветліцца.

Туляга. Э, не! Ён адапрэцца і вокам не маргне. Я зноў астануся вінаватым.

Левановіч. Але ж вы павінны даказаць ваша абвінавачванне.

Туляга. Вось што я вас папрашу, таварыш Левановіч. Дайце мне слова, што вы не патрывожыце яго яшчэ некалькі дзён. Няхай ён зробіць даклад, які я для яго пішу, тады адразу ўсё стане ясным.

Левановіч *(у задуменні).* Гм... Так... Так... Што ж, няхай чытае даклад... А я тым часам з свайго боку праверу некаторыя факты. *(Выходзіць.)*

Туляга *(адзін. Звяртаецца да дзвярэй кабінета).* Цяпер жа я табе напішу навуковую працу! Насмяяўся ты [redacted] мяне, абняславіў перад людзьмі, пасмяюся ж і я з цябе. Якую ж яму выдумаць дапатопную жывёліну... каб падобная была на яго?.. *(Адчыняе ўваходныя дзверы.)* Таварыш Нічыпар! Зайдзіце сюды на хвілінку. *(Нічыпар ўваходзіць.)* У мяне да вас просьба.

Нічыпар. Якая?

Туляга. Знайдзіце мне якую-небудзь костку.

Нічыпар. Якую ж вам костку?

Туляга. Абы-якую — свіную, кароўю, толькі вялікую і не вельмі свежую.

Нічыпар. А нашто гэта вам?

Туляга. Дырэктар прасіў мяне дастаць... для параўнання. Ён піша навуковую працу.

Нічыпар. То, можа, аднае мала? Я магу і больш прынесці.

Туляга. Хопіць аднае. Ён такі вялікі вучоны, што толькі паглядзіць на гэту костку — і яму ўсё ясна.

Нічыпар. Бачыце! А я думаў, ён так сабе, як і ўсе. То я пайду пашукаю. *(Выходзіць.)*

Туляга *(да дзвярэй кабінета).* Атрымаеш ты ў мяне навуковую ступень.

Дзверы адчыняюцца. Туляга адскаквае ўбок і прымае звычайны баязлівы выгляд. Уваходзіць Гарлахвацкі.

Гарлахвацкі. Ну, як?

Туляга. Усё добра, Аляксандр Пятровіч. У дадатак да майго матэрыялу прыслаў мне прыяцель костачку, якая мне вельмі дапамагла. Дзякуючы ёй мне ўдалося канчаткова ўстанавіць новы від выкапня.

Гарлахвацкі. Што ж гэта за выкапень?

Туляга. Гэта далёкі продак аднае нашай хатняй жывёліны.

Гарлахвацкі. Ну вось! А вы казалі, што нічога новага нельга знайсці. Пад маім кіраўніцтвам вы яшчэ і не тое знойдзеце.

Туляга. Аднак я павінен папярэдзіць, што некаторыя нашы палажэнні, напэўна, будуць аспрэчвацца.

Гарлахвацкі. Кім?

Туляга. Чарнавусам, Левановічам і іншымі.

Гарлахвацкі. Чарнавус мне сам прызнаўся, што ён прафан у гэтай галіне. А Лčasовіч тым больш: ён жа тарфавік.

Туляга. Вось якраз таму, што яны з палеанталогіяй мала знаёмы, ім і будуць здавацца дзіўнымі некаторыя рэчы.

Гарлахвацкі. Не страшна, мы ім растлумачым. Вы выступіце ў спрэчках і рассееце ўсе іх сумненні. А што да даклада, дык ад яго якасці залежыць ваш лёс у першую чаргу.

Туляга. Мне напамінаць аб гэтым няма патрэбы, Аляксандр Пятровіч.

Гарлахвацкі. Тым лепш. Хутчэй канчайце, некалькі дзён асталося. *(Выходзіць.)*

Туляга *(адзін)*. Некалькі дзён да твае пагібелі.

Заслона.

КАРЦІНА 2-я

Кабінет Гарлахвацкага. За сталом Гарлахвацкі, Лeвановіч, Зёлкіна (піша пратакол), Чарнавус, Туляга, Зёлкін і інш.

Гарлахвацкі *(працягвае даклад)*. Зямныя нетры нямала хаваюць у сабе такіх астаткаў ранейшай флоры і фауны. Гэта жывая кніга прыроды. Прыведзеныя ў сістэму гэтыя астаткі абазначаюць сабою тую цудоўную, ні з чым не параўнальную лесвіцу Дарвіна, па якой на працягу соцень мільёнаў год зямное жыццё ўзбіралася крок за крокам усё вышэй і вышэй, аж пакуль не дасягнула вянца тварэння, якім з'яўляецца сучасны чалавек. Праўда, лесвіца гэта не такая стройная, як уяўляюць сабе людзі, недасведчаныя ў гэтай галіне. Часамі ў гэтай лесвіцы не хапае цэлай ступенькі альбо нават дзвюх-трох адразу. Калі якому-небудзь вучонаму ўдаецца знайсці і цвёрда ўстанавіць такую ступеньку, дык гэта з'яўляецца цэлай падзеяй у палеанталогіі. Мне, скромнаму работніку ў гэтай галіне, таксама пашчаслівілася, калі не ўстанавіць, дык, па крайняй меры, замацаваць адну з такіх ступенек. Справа ў тым, што ў Нью-Йоркскім музеі прыродазнаўства знаходзіцца сківіца невядомага выкапня.

Паводле велізарных памераў гэтай скіўцы і паводле клыкоў, падобных на біўні маманта, гэту жывёліну можна было аднесці да сям'і слановых, але гэтаму перашкаджае дасканала развітая поўная сістэма зубоў, чаго сярод слановых не сустракаецца. Вучоныя заспрачаліся. Адны з іх залічаюць жывёліну да слановых, а другія, грунтуючыся на сістэме зубоў, залічаюць яе ў разрад няжвачных парнакапытных. Але пазіцыя апошніх была досыць хісткай, бо нікому да гэтага часу не ўдавалася знайсці другія часткі шкілета і перш за ўсё косці канечнасцей, якія б пацвердзілі іх вывады. І вось, таварышы, гэта скромная костка, якую вы тут бачыце, канчаткова вырашае спрэчку вучоных палеантолагаў. Костку гэту даставіў нам адзін знаёмы натураліст, а адначасова з ёю і апісанне тых костак, якія былі знойдзены разам з гэтай.

Нічыпар *(прасунуўшы ў дзверы галаву)*. Можна паслухаць?

Лявановіч. Можна.

Нічыпар і цёця Каця *ўваходзяць, садзяцца ля дзвярэй.*

Гарлахвацкі *(працягвае)*. Нам удалося ўстанавіць, што гэта костка з'яўляецца адным суставам пальца пярэдняй канечнасці тае жывёліны, аб якой спрачаюцца вучоныя. Будова нагі гэтага выкапня вельмі падобна да тае, якую мы бачым у нашай свінні. Толькі апіралася гэта жывёліна пры хадзе не на два пальцы, а на ўсе чатыры, з якіх два крайнія былі крыху меншыя за два сярэднія. Такой моцнай апоры вымагала вялікая вага масіўнага тулава. З часам, калі пад уплывам неспрыяльных кліматычных умоў корму станавілася ўсё менш і менш, буйнейшыя экземпляры пачалі вымiраць ад бяскорміцы, выжывалі толькі самыя дробныя, якім менш трэба было яды. Вага тулава з пакалення ў пакаленне змяншалася, і, нарэшце, яно страціла столькі ў вазе, што для яго падтрымання досыць было толькі двух сярэдніх пальцаў на кожнай назе: два крайнія сталі паступова атрафіравацца. Так утварыліся канечнасці нашай сучаснай свінні, у якіх два пальцы недаразвіты. Велізарная гэта жывёліна была ўсяеднай, як аб тым сведчаць яе зубы. Яна харчавалася травой, карэннямі, пладамі, якія ёй няцяжка было даставаць з дрэў дзякуючы свайму велізарнаму росту. А калі ёй траплялiся жывыя істоты, яна ахвотна ласавалася і імі.

Цёця Каця. Можа, яна і людзей ела?

Гарлахвацкі. Калі яны былі не досыць пільнымі...

Левановіч. Тады яна абыходзілася з імі пасвінску.

Гарлахвацкі. Зусім правільна.

Левановіч. Так робяць, між іншым, не толькі дапатопныя свінні але і некаторыя жывёліны пазнейшага перыяду.

Гарлахвацкі. Гэта тэма для спецыяльных доследаў.

Левановіч. Такія доследы дзе-нідзе вядуцца, наколькі мне вядома.

Гарлахвацкі. Магчыма. Я не ў курсе справы... Такім чынам, гэта костка *(падымае костку і зноў кладзе на стол. Чарнавус бярэ яе і разглядае)* і іншыя матэрыялы даюць нам падставу меркаваць, што гэта велізарная жывёліна часткова падобна была на нашу свінню, а часткова на маманта, з якім, відавочна, была ў блізкім сваяцтве.

Левановіч *(насмешліва)*. Дваюраднай сястрой яму даводзілася.

Гарлахвацкі *(яму ў тон)*. Магчыма... Дзякуючы гэтаму яе з поўным правам можна назваць іспалінскай альбо мамантавай свіннёй.

Чарнавус. Як, як вы сказалі?

Гарлахвацкі. Мамантавай свіннёй.

Чарнавус. Цікава, цікава. *(Кладзе костку на стол.)*

Гарлахвацкі *(насцярожана)*. Што цікава?

Чарнавус. Усё цікава, ад пачатку да канца.

Гарлахвацкі. На тое і палеанталогія... Дык вось, таварышы, да якога вываду я прыйшоў пасля ўсебаковага і дакладнага вывучэння гэтай косткі. *(Пайза. Да Левановіча.)* Вядзі сход, мне самому нязручна.

Левановіч. У каго будуць запытанні дакладчыку?

Маўчанне.

Нічыпар. Можна мне глянуць на гэту костку?

Левановіч. Калі ласка. *(Падае костку Нічыпару.)*

Зёлкін. Скажыце, Аляксандр Пятровіч, дзе вы такі каштоўны матэрыял знайшлі для сваё працы?

Гарлахвацкі. Я ўжо казаў, костку гэту даставіў мне адзін знаёмы натураліст.

Левановіч. Яшчэ хто мае запытанні?

Маўчанне.

Чарнавус. Скажыце, Аляксандр Пятровіч, да якога перыяду вы адносіце сваю знаходку?

Гарлахвацкі *(гіпнатызуе вачыма Тулягу, чакаючы ад яго паратунку)*. Да гэтага... як яго... вось вылецела з галавы. Горад яшчэ такі ёсць... Да пензенскага.

Чарнавус. Выбачайце, да якога?

Гарлахвацкі. Да пензенскага.

Чарнавус. Такога перыяду ў геалогіі я не ведаю. Вы, мабыць, хацелі сказаць да пермскага?

Гарлахвацкі *(крыху сканфужаны)*. Бачыце, я лічу, што пензенскі ці пермскі — гэта ўсё роўна.

Левановіч *(іранічна)*. Вядома, Перм ад Пензы не так ужо і далёка.

Зёлкін *(не зразумеўшы іроніі)*. Гэта проста прыдзірка да слова.

Чарнавус. У такім выпадку дакладчыку вельмі пашанцавала.

Гарлахвацкі. Сапраўды, мне трапілася вельмі каштоўная знаходка.

Чарнавус. Я ў тым сэнсе, што да гэтага часу піводнай свінні ў пермскі перыяд пранікаць не ўдавалася.

Гарлахвацкі. Гэта сведчыць толькі аб тым, што даследаваная мною жывёліна вельмі старадаўняга паходжання.

Чарнавус. Для пермскага перыяду, калі я не памыляюся, характэрны амфібіі — жывёліны, якія маглі жыць на сушы і ў вадзе, часта мелі жабры і размнажаліся яйцамі.

Гарлахвацкі. Вы, напэўна, самі не раз назіралі, як нашы свінні ахвотна валяюцца ў брудных лужынах. Гэта не што іншае, як цяга да тае самае стыхіі, у якой жылі іх даўнейшыя продкі. Я цалкам дапускаю, што ў гэтых продкаў маглі быць і жабры і што яны маглі...

Левановіч *(іранічна)*. Несці яйца.

Гарлахвацкі. А табе смешна? Адразу відаць, што тарфавік, які глыбей, як на два метры, ніколі ў нетры зямлі не заглядваў.

Лeвановіч *(з усмешкай)*. Ты памыляешся. Я часам так глыбока заглядваю, што магу дакапацца аж да мамантавых свіней.

Чарнавус. Вы яшчэ сказалі, што ваша свіння харчавалася людзьмі.

Гарлахвацкі. Я сказаў, магчыма, што і ласавалася.

Чарнавус. У тым жа і справа, што немагчыма, паважаны Аляксандр Пятровіч. Немагчыма па той простай прычыне, што чалавек з'явіўся значна пазней. Сляды яго мы знаходзім толькі ў пачатку чацвярцічнага перыяду. Гэта на многа мільёнаў год пазней, чым жыла ваша свіння.

Гарлахвацкі. На гэта запытанне я адкажу вам у заключным слове... Наогул, я бачу, што Аляксандр Пятровіч адносіцца да маіх вывадаў з недавер'ем. Ён знаходзіцца яшчэ ў палоне ўстарэлых тэорый у галіне палеанталогіі. Але ёсць заслужаныя людзі навукі, хоць і старыя вучоныя, але з маладой душой, якія не ўсміхаюцца іранічна, гледзячы на нашы поспехі, а радасна ім апладзіруюць. Вось маю водзыў аб сваёй працы ўсім вядомага прафесара Анікеева. Прашу азнаёміцца. *(Вымае з партфеля паперку і кладзе на стол. Леванові́ч прачытвае яе ўважліва пару разоў, пакручвае ў руках і кладзе на стол. Паперку бярэ Зёлкін.)*

Зёлкін *(чытае)*. «Паважаны Аляксандр Пятровіч! Папярэдняе азнаямленне з Вашай працай дае нам падставу заявіць, што яна мае не толькі навуковае, але і глыбокае практычнае значэнне. У нас саміх былі падобныя меркаванні, але мы не мелі неабходных фактычных даных. Тым больш прыемна канстатаваць, што гэтыя нашы меркаванні апраўдаліся Вашай выдатнай працай. Ёсць, праўда, некаторыя прабелы, якія, відавочна, тлумачацца тым, што яшчэ не ўвесь патрэбны матэрыял Вамі сабраны. Пасля дэталёвага азнаямлення і супастаўлення Вашых даных з нашымі мы прышлём вам падрабязную рэцэнзію на Вашу працу.

З павагай да вас праф. *Анікееў*».

Чарнавус. Пакажыце, калі ласка. *(Прачытвае сам сабе.)* Практычнае значэнне... Не разумею. Нічога не разумею.

Зёлкін. Тым горш для вас.

Лева новіч *(іранічна)*. Можа, прафесар мае на ўвазе ў калгасах разводзіць такіх свіней?

Гарлахвацкі. Ну, што ты!

Лева новіч. А што, хіба нельга?

Гарлахвацкі. Яны ж даўно вымерлі!

Лева новіч *(іранічна)*. Вымерлі? Ах, чорт вазьмі, гэта шкада! А можа, іх можна як-небудзь зноў адрадзіць?

Гарлахвацкі. Не думаю.

Лева новіч. Ты ў Кіеве не спрабаваў гэтым заняцца?

Гарлахвацкі *(збянтэжыўся)*. У Кіеве?.. Не... Я там у іншым разрэзе.

Чарнавус. Дзіўная праблема...

Лева новіч. Ды падумайце ж, свіння якая! Большая за слана, з жабрамі, яйца нясе.

Цёця Каця. І людзей есць.

Лева новіч. Людзей есці то мы ёй не дазволім...

Чарнавус. Тут альбо я вар'ят, альбо хто-небудзь іншы.

Зёлкін. У такіх выпадках трэба быць самакрытычным. *(Да Левановіча.)* Дазвольце мне слова.

Лева новіч. Калі ласка.

Зёлкін. Павінен проста сказаць, таварышы, што ад даклада паважанага Аляксандра Пятровіча я ў вялікім захапленні. Які палёт думкі! Якое смелае пранікненне ў глыбіню сівых вякоў праз алювіі, дылювіі, пліяцэны, міяцэны і ўсякія іншыя напластаванні. Якая сіла канструктыўнага розуму ў Аляксандра Пятровіча, што дала яму магчымасць толькі на падставе аднае невялікай косткі намаляваць нам яркі вобраз дапатопнай жывёліны. Праўда, асталося яшчэ не высветленым, размнажалася яна яйцамі ці чымнебудзь іншым. Але ж хіба гэта самае важнае? Самае важнае тое, што чым бы там ні было, але яна ўсё-такі размнажалася і жыла, і дажыла да нашага часу, і сягоння мы яе бачым, як жывую, у вобразе Аляксандра... выбачайце, вобраз яе мы бачым у Аляксандры... выбачайце, у дакладзе Аляксандра Пятровіча. А што датычыцца пазіцыі, якую намерваецца заняць прафесар Чарнавус, дык яна нам зусім зразумелая. Мы ведаем карэнні гэтых настрояў, і гэтыя выпады для нас не з'яўляюцца нечаканымі. Я лічу, што даклад Аляксандра Пятровіча — гэта вялікі

ўклад у нашу навуку. Да даклада ў мяне ёсць толькі адна невялікая заўвага: мне думаецца, паколькі гэта жывёліна сваім выглядам знаходзіцца пасярэдзіне паміж мамантам і свіннёй, а ростам усё ж набліжаецца да маманта, дык яе лепш было [redacted] назваць не мамантавай свіннёй, а свінячым мамантам.

Гарлахвацкі. Гэта пытанне спрэчнае.

Зёлкін. У заключэнне я хачу ад душы падзякаваць — і думаю, што да мяне далучацца ўсе прысутныя — падзякаваць Аляксандру Пятровічу за тую вялікую прыемнасць, якую ён даставіў нам сваім дакладам. *(Пляскае ў далоні.)*

Левановіч. Хто яшчэ хоча выказацца?

Маўчанне.

Нічыпар. Можа, мне можна, таварышы?

Гарлахвацкі *(недаверліва)*. Хіба ты тут штонебудзь разумееш?

Нічыпар. Чаму, я сёе-тое магу сказаць.

Левановіч. Няхай гаворыць. *(Да Нічыпара.)* Гаварыце.

Нічыпар. Слухаў я, таварышы, дый думаю — якую галаву мае наш дырэктар! Я ж, каб сто год думаў, дык бы гэтак не выдумаў. Мая б галава не знесла. Гэта ж узяць тую звычайную костку, што пад нагамі валяецца, паглядзець на яе і ўгадаць, якія свінні былі мільёны год назад! На гэта сапраўды трэба розум. Я ж, калі мне за абедам костка трапіцца, дык абгрызу яе як мае быць ды ў памыйніцу. Мне і не ў галаве, што, пасядзеўшы над гэтай косткай, можна вялікім вучоным стаць.

Зёлкін *(павучальна)*. Не ўсякая ж костка для гэтага падыходзіць.

Нічыпар. Я гэта разумею: і костку трэба выбраць з розумам. Вось гэту ж костку *(паказвае пальцам)* я таксама бачыў і хацеў у смецце выкінуць.

Левановіч. Дзе вы яе маглі бачыць?

Зёлкін. Глупства вярзе.

Нічыпар. Не глупства, таварыш Зёлкін, а сапраўды бачыў. Тут таварыш Гарлахвацкі сказаў, што гэту костку даставіў яму адзін знаёмы. Але гэтага знаёмага і я знаю добра. Гэта Цюлік яе прывалок у калідор.

Галасы: — Што?
— Цюлік?!
— Які Цюлік?
— Што ён такое гаворыць?

Нічыпар. Сабака так завецца...

Гарлахвацкі. Ды ён п'яны, таварышы. Хіба вы не бачыце? Ідзі лепш выспіся, Нічыпар.

Зёлкін. Безабразіе! Ледзь на нагах трымаецца!

Нічыпар (*страшна пакрыўджаны*). Хто, я п'яны?

Гарлахвацкі. Вядома ж, не я.

Нічыпар. Таварыш дырэктар! Каб я так заўтра вас бачыў, як бачыў сягоння паўлітра. Эх! Ладна! (*Ідзе на месца.*)

Левановіч. Што ж вы... Больш не хочаце гаварыць?

Нічыпар. А... (*Махнуў рукой.*) Не з маім розумам лезці ў гэту навуку. І так ужо аблаялі.

Левановіч. Хто наступны?

Маўчанне.

Гарлахвацкі. А вы, таварыш Туляга, хіба не жадаеце выказаць сваю думку?

Туляга (*няёмка ўстае*). Я... не... я... уласна кажучы... Можа... Аляксандр Пятровіч раней?

Левановіч. А вы незалежна ад Аляксандра Пятровіча.

Туляга. Што ж, калі так... Я павінен сказаць, што даклад Аляксандра Пятровіча я выслухаў з вялікай цікавасцю. Вельмі, вельмі арыгінальны даклад. І метад даследавання зусім новы, нікім дагэтуль не ўжываны, і смеласць. Вось што самае галоўнае тут... смеласць. Гэтай заслугі ў Аляксандра Пятровіча ніхто не адбярэ. А што да назвы, дык я лічу, што спрэчкі тут зусім лішнія. На маю думку, лепш за ўсё карыстацца агульнапрынятымі лацінскімі тэрмінамі. Паколькі вучоныя, як паведаміў нам дакладчык, ужо спрачаліся аб гэтай жывёліне, дык адпаведны тэрмін, напэўна, існуе.

Гарлахвацкі. Па-латыні яе таксама называюць — іспалінская свіння.

Левановіч (*насмешліва*). Гэта яшчэ не зусім па-латыні.

Гарлахвацкі. У перакладзе.

Левановіч. Не, ты дай нам сапраўдную латынь. Цікава, як гэта гучыць.

Гарлахвацкі *(адгортвае старонку даклада і чытае)*. Свінтус грандыёзус.

Чарнавус рагоча. Схаваўшыся за яго плечы, рачога і Туляга.

Гарлахвацкі. Што за смех! Я вас не разумею, Аляксандр Пятровіч!

Чарнавус. А я вас, Аляксандр Пятровіч, цяпер ужо зусім разумею. Да гэтага дня я думаў, што маю справу калі не з сур'ёзным вучоным, дык, па крайняй меры, з сумленным чалавекам.

Гарлахвацкі. Што вы хочаце гэтым сказаць?

Чарнавус. Я хачу сказаць, што вы — прайдзісвет!

Гарлахвацкі. Хто? Я?

Чарнавус. Так, вы.

Гарлахвацкі. Я, дырэктар навуковай установы,— прайдзісвет?

Чарнавус. Гэта непаразуменне, што вы дырэктар установы. Вы — прайдзісвет і авантурыст!

Гарлахвацкі *(стукае кулаком па стале)*. Я не дазволю!

Левановіч *(бярэ яго за руку і садзіць у крэсла)*. Супакойся, дазволіш. А вы, прафесар, спакайней гаварыце. Вашых доказаў мы яшчэ не чулі.

Чарнавус. Выбачайце, я не магу спакойна гаварыць. Тут хіба доказы патрэбны, таварыш Левановіч? Гляньце ж вы на гэту костку! Гэта ж костка самай звычайнай свінні, зарэзанай месяц таму назад. Раскопкі нашым шаноўным дакладчыкам рабіліся не далей як на заднім двары рэстарана «Еўропа». Асістэнтам пры гэтым быў ніхто іншы, як той самы Цюлік, пра якога тут гаварыў Нічыпар.

Гарлахвацкі. Гэта вы і падвучылі Нічыпара, яшчэ і напаілі для смеласці. Таварышы, я прашу звярнуць увагу на гэту акалічнасць! Так дзейнічае вораг.

Чарнавус. Як бы вы мяне ні абзывалі, я вам не дазволю апашляць савецкую навуку.

Гарлахвацкі. Ого, які тон!

Чарнавус. Так, не дазволю. Я ёй лепшыя гады свайго жыцця аддаў... і ніякія шарлатаны мяне не запужаюць.

Гарлахвацкі *(да Левановіча)*. Ну, не гаварыў я табе, што вораг не вытрымае, прарвецца? Скажы, гаварыў?

Левановіч. Гаварыў.

Гарлахвацкі. Дык што ты цяпер скажаш?

Левановіч. А мы яго зараз за вушка ды на сонейка.

Гарлахвацкі. Вось вам, таварышы, наглядны ўрок. Так дзейнічае вораг. Увесь горад ведае, што ён вораг. Адусюль яго прагналі, апошні прытулак яго быў тут... дзякуючы маёй слабасці, прызнаюся. Але цяпер мы пакончым з ім адным ударам, бязлітасна скрышым яго ядавітыя зубы, каб яны нас больш ніколі не кусалі! *(Стукае кулаком па стале.)* Даволі цацкаліся!

Уваходзіць Вера.

Вера. Што такое? Тут нейкі скандал?

Левановіч. Гэта спрэчкі па дакладу таварыша Гарлахвацкага.

Вера. Нішто сабе спрэчкі, калі да зубоў дайшло!

Левановіч. Прафесар Чарнавус... не згодзен з дакладчыкам.

Вера. Дык за гэта ў зубы?

Гарлахвацкі *(Веры)*. Вы не ў курсе справы, дык і не ўмешвайцеся.

Левановіч. А прафесар Анікееў вельмі добра адзываецца аб гэтай працы. *(Падае Веры паперку.)*

Вера *(глянуўшы на паперку)*. Таварышы! Гэта ж падлог, жульніцтва.

Левановіч. Што? Пісьмо фальшывае?

Вера. Не, але гэта пісьмо паслана было прафесару Чарнавусу. Я прывезла копію. Вось, калі ласка!

Гарлахвацкі. А, змова супроць мяне! Таварышы, гэта ж Чарнавусава любоўніца! Таварыш Зёлкін гэта ведае.

Зёлкін замяўся і нешта прамармытаў.

Вера *(Гарлахвацкаму)*. Вы лгун і падлец!

Гарлахвацкі. Не, гэтага больш нельга цярпець! Я пазваню, каб іх зараз жа прыбралі. *(Працягвае руку да трубкі.)*

Л е в а н о в і ч *(кладзе руку на трубку)*. Не турбуйцеся, пазвонена ўжо.

Г а р л а х в а ц к і. Ты дагадаўся зрабіць гэта раней? Тым лепш.

Л е в а н о в і ч *(рашуча ўстае)*. Я лічу, што гэту камедыю пара скончыць.

Г а р л а х в а ц к і. І скончыць так, каб яна для некаторых стала трагедыяй.

Л е в а н о в і ч. Так яно і будзе. *(Да іншых.)* Прашу прабачэння, таварышы, што заключнае слова замест дакладчыка прыйдзецца зрабіць мне. Мы толькі што заслухалі найцікавейшы даклад, падобнага якому не слухала, напэўна, ні адна навуковая аўдыторыя. У выніку гэтага даклада перад намі ва ўсёй прыгажосці ўстаў вобраз свінячага маманта. Гэта дапатопная жывёліна аказалася вельмі жывучай, і некаторыя яе экземпляры дажылі аж да нашага часу. Жывёліна гэта хоць і рэдкая ў нас, але надзвычай шкодная. Калі яе не ўзяць за жабры — добра, што якраз жабры ёсць у яе,— калі не ўзяць за гэтыя жабры, дык такі свінтус грандыёзус можа шмат шкоды нарабіць. Добра, калі ён адзін, а могуць за яго спінаю стаяць яшчэ больш клыкастыя. Баяцца іх, аднак жа, не трэба. Свінячыя маманты могуць жыць толькі там, дзе ім спрыяе клімат,— у атмасферы баязлівасці, разгубленасці, падхалімства, палітычнай слепаты, а там, дзе пануе мужнасць, чэснасць і бальшавіцкая пільнасць, яны жыць не могуць і хутка выдыхаюць. Няхай жа ведаюць усе свінні — мамантавыя і немамантавыя: калі каторая з іх паспрабуе пакасціць у нашай савецкай навуцы, будзем біць проста па пятачку.

Г а р л а х в а ц к і раптам пачынае рагатаць.
Усе глядзяць на яго са здзіўленнем.

З і н а. Які жах! Ён звар'яцеў!

Г а р л а х в а ц к і. Ха-ха-ха... Здорава ж я вас разыграў!

Т у л я г а *(да Чарнавуса)*. Як гэта разыграў! Што ён такое гаворыць?

Г а р л а х в а ц к і. Даклад жа я чытаў не свой, а вось гэтага дзянікінца. *(Паказвае на Тулягу.)* Цяпер вы пераканаліся, што гэта за вучоны!

Чарнавус. Што такое?

Зёлкін. Я так і думаў! Не можа быць, каб вы, Аляксандр Пятровіч, такую бязглуздзіцу напісалі.

Туляга. Таварыш Левановіч, гэта ж выходзіць зусім наадварот. Выходзіць, што я...

Левановіч. Не хвалюйцеся, таварышы. Я ведаю, што гэта не яго даклад. *(Паказвае на Гарлахвацкага.)*

Гарлахвацкі *(асекся і звяў)*. Ах, ты гэта ведаеш.

Левановіч. Я яшчэ не гэта ведаю. Я ведаю, як вы спрабавалі разлажыць на Украіне адзін наркамат і перабіць чэсных работнікаў. Вам гэта не ўдалося. І тады вашы прыяцелі перакінулі вас сюды з фальшывым пасведчаннем. Тут, праводзячы сваю подлую работу, вы ашальмавалі прафесара Чарнавуса, тэрарызавалі таварыша Тулягу...

Гарлахвацкі *(гаворыць, каб прыкрыць сваю разгубленасць)*. Гэта паклёп! Я не дазволю, гэта паклёп!

Левановіч. Цяпер, таварышы, вам ясна, што гэта за чалавек! Аб ім прыйдзецца пагаварыць заўтра больш грунтоўна. *(Позірк у бок Зёлкіна.)* А таксама і пра некаторых яго памочнікаў.

Усе разыходзяцца, выражаючы жэстамі і асобнымі выкрыкамі сваё абурэнне. Гарлахвацкі стаіць, абапёршыся рукамі аб стол і ўтаропіўшыся ў злашчасную костку. Туляга з высока паднятай галавой праходзіць міма яго.

Нічыпар *(падыходзіць да стала, паказвае пальцам на костку)*. Можна прыбраць?..

Гарлахвацкі *(ачнуўшыся)*. Га?

Нічыпар. Я пытаюся, костка вам ужо не патрэбна?

Гарлахвацкі. К чорту!

Нічыпар *(бярэ костку двума пальцамі і адчыняе фортку)*. Цюлік! ф'ю-ф'ю-ф'ю!.. На табе тваё дабро назад! *(Кідае костку за акно.)* Прывалок, воўчае мяса! Праз цябе толькі непрыемнасць чалавеку! *(Хітра падміргвае цёці Каці, і абое выходзяць.)*

1939 г.

Канец.